

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра психології

**Психологічні особливості толерантності
особистості до невизначеності**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 603 група
Георгіян Андріяна Іллівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доц. **Чуйко Г.В.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від „____” _____ 2024 року
Зав. кафедрою _____ доц. Ярослава АНДРЕЄВА*

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Георгіян А. І. Психологічні особливості толерантності особистості до невизначеності. - Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» зі спеціальності 053 Психологія. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. 2024. 71 с.

У кваліфікаційній роботі розглянуто основні смислові характеристики феномену «толерантності до невизначеності», наведено наукові підходи до його розуміння у різних психологічних концепціях та досліджено чинники, що мають вплив на становлення «толерантності до невизначеності».

Проведено емпіричне дослідження толерантності респондентів до невизначених життєвих ситуацій, здійснено аналіз отриманих відповідей, узагальнено результати дослідження у висновках до роботи.

Результати показують, що існує статистично значимий кореляційний зв'язок між рисами особистості, відчуттям нею задоволеності життям і рівнем її толерантності до невизначеності. Висвітлені результати можуть бути корисними для психологів соціальних працівників та освітян, які прагнуть підвищити рівень адаптивності індивідів у складних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, інтолерантність до невизначеності, психологічні особливості, особистісні характеристики, ризик і невизначеність, стрес, поведінкові реакції.

ABSTRACT

Georgian A. I. Psychological features of a person's tolerance to uncertainty. - Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty 053 Psychology. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi 2024. 71p.

In the qualification work, the main semantic characteristics of the phenomenon of "tolerance to uncertainty" are considered, scientific approaches to its understanding in various psychological concepts are given, and the factors influencing the formation of "tolerance to uncertainty" are investigated.

An empirical study of respondents' tolerance to uncertain life situations was conducted, the answers recieved were analyzed, and the results of the study were summarized in the conclusions for the work.

The results show that there is a statistically significant correlation between personality traits, her feeling of satisfaction with life? and her level of uncertainty tolerance. The highlighted results can be useful for psychologists, social workers and educators who seek to increase the level of adaptability of individuals in difficult life situations.

Key words: tolerance to uncertainty, intolerance to uncertainty, psychological characteristics, personal characteristics, risk and uncertainty, stress, behavioral reactions.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____А.Георгіян

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ»	7
1.1. Сміслові характеристики поняття «толерантність до невизначеності» у різних психологічних концепціях.....	7
1.2. Чинники, що мають вплив на становлення «толерантності до невизначеності».....	18
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ РЕСПОНДЕНТІВ ДО НЕВИЗНАЧЕНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ.....	27
2.1. Опис методик та вибірки дослідження.....	27
2.2. Аналіз результатів проведеного нами дослідження.....	32
Висновки до розділу 2	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. На даний час в Україні, соціальна ситуація повсякденності характеризується високим рівнем невизначеності, нестабільності та як така, яка пред'являє високі, нові вимоги до людини як суб'єкта активності. Необхідність підвищувати здатність людини витримувати стан невизначеності загострилася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Військовим, членам їхніх сімей, внутрішньо-переміщеним особам, людям, які постраждали від розірваних родинних та професійних зав'язків затребуваним стає вміння сприймати, утримувати та враховувати суперечливу, динамічну інформацію, діяти в умовах невизначеності та незаданості результату, а часом і вихідних критеріїв. Адже відсутність необхідної, правдивої інформації, нечіткі критерії результативності та незрозумілий характер розвитку ситуації – все це породжує невизначеність.

Необхідність пояснити особливості поведінки людини у стані зовнішньої та внутрішньої невизначеності призвела до введення в психологію поняття «толерантність до невизначеності».

Дане поняття було введено в психологічну науку в середині ХХ-го століття і було зумовлене потребою пояснення антисемітизму. Вперше термін вживався у працях Е. Френкель-Брунсвік у рамках вивчення авторитаризму.

Зарубіжні науковці (Е. Frenkel-Brunswik, K.S. Budner, S. Bochner, A.P. MacDonald, R.W. Norton, B.T. Hazen, D.L. McCollum, M.S. Lane, K. Klenke) розуміють толерантність до невизначеності як: особистісну змінну, інтегральну характеристику особистості, багаторівневий та багатовимірний конструкт, тобто індивідуальну схильність, яка тісно пов'язана з когнітивною та емоційно-вольовою сферою особистості, тенденцією сприймання, розбіжністю реакцій та характеристикою індивідуальної саморегуляції.

Представники вітчизняної наукової школи розглядають «толерантність до невизначеності» як соціально-психологічну настанову, тобто особистісну характеристику, яка дозволяє їй витримувати, пов'язані з невизначеністю (сміслових підвалин буття) кризові прояви, які виникають під час переходу до нової ідентичності.

Найпоширеніші дослідження вітчизняних науковців торкаються питань становлення толерантності до невизначеності:

- щодо сфер діяльності (Гусєв А.І. та Пічурін В.В.);
- як чинника благополуччя людини (Ющенко І.М., Лушин П.В.);
- як чинника адаптації до соціальних змін (Р. Кочунас, Приходько А.І.);
- фрустраційної толерантності (Асейкіної Л.С., Большакової А.Н., Холодова О.А.).

Об'єктом дослідження є толерантність до невизначеності як властивість особистості.

Предмет дослідження — особистісні особливості проявів толерантності / інтолерантності до невизначеності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб теоретично дослідити розуміння поняття толерантності до невизначеності в психології та емпірично вивчити взаємозв'язок особистісних диспозицій та ступеня задоволеності респондентів життям з їх толерантністю / інтолерантністю до невизначеності.

У дослідженні вирішувалися такі завдання:

- 1) дослідити основні смислові характеристики феномену «толерантність до невизначеності» та розглянути наукові підходи до його розуміння у різних психологічних концепціях;
- 2) розкрити зміст поняття «толерантність до невизначеності» та охарактеризувати чинники, що впливають на становлення даного феномену;
- 3) провести емпіричний аналіз особливостей проявів толерантності до невизначеності у досліджуваних;

4) узагальнити результати дослідження у висновках до роботи.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що існує зв'язок між толерантністю / інтолерантністю до невизначеності, рисами особистості та її відчуттям задоволеності своїм життям.

Методи дослідження: для дослідження були використані наступні методи:

- *теоретичні:* (аналіз наукових джерел та синтез отриманих даних для визначення стану дослідження даної проблеми; порівняння та узагальнення для уточнення основних понять та виділення їхніх структурних компонентів; систематизація та інтерпретація результатів наукових досліджень для опису ролі толерантності до невизначеності у досліджуваних);

- *емпіричні* (тестування за допомогою методик:
 - ✓ «П'ять рис характеру» С. Грачева;
 - ✓ «Толерантність до невизначеності» Д. Маклейна (MSTAT 1), адаптація Є.Г. Луковицької;
 - ✓ «Індекс життєвої задоволеності» (ИЖУ), адаптація Н. В. Паниної;
 - ✓ «Здатність до самоуправління» (ССУ) Н. М. Пейсахова;
 - ✓ «Толерантність до невизначеності» С. Баднера, адаптація Г.У. Солдатової.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів (теоретичного та емпіричного), висновків, списку використаних джерел (в якому налічується 66 найменувань). Обсяг роботи становить ____сторінок. Робота для ілюстрації результатів дослідження містить 9 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ»

1.1. Смыслові характеристики поняття «толерантність до невизначеності» у різних психологічних концепціях

Для того щоб детальніше розкрити поняття «толерантність до невизначеності» та конкретизувати певні аспекти даного феномену розглянемо більш ширше загальне поняття толерантності. Даний термін, згідно психологічного словника, інтерпретується як відсутність чи послаблення реакції на несприятливий чинник в результаті зниження чутливості до його впливу [65].

Згідно словника Вебстера, толерантність розглядається як:

1) «здатність витримувати біль чи незручність; здатність витримувати дію ліків чи їжі, чи фізіологічні ушкодження, отримані одноразово чи повторювано без прояву негативних наслідків; відносна здатність організму зростати та процвітати за наявності одного або кількох несприятливих факторів навколишнього середовища»;

2) «дозвольне чи ліберальне ставлення до переконань чи дій, які відмінні або суперечать власним; симпатія чи терпимість до різноманітності у думках чи способі дій»;

3) «дозволені відхилення від стандарту (щодо кількості ваги або товщини монети) у більшу чи меншу сторону» [44].

О.Г. Асмолов узагальнив ці три трактування поняття і в його розумінні даний термін має три характеристики: стійкість, терпимість і допустиме відхилення [4].

Введення в психологію терміну «толерантність до невизначеності» викликане необхідністю пояснення особливостей поведінки людини в

невизначених, багатозначних ситуаціях та готовності її до прийняття цих ситуацій чи їх уникнення.

Дане поняття можна розглядати як характеристику когнітивного стилю і як особистісний феномен, що впливає на перебіг усіх емоційних та когнітивних процесів, на систему соціальних настанов, на міжособистісну та соціальну поведінку.

Дослідження толерантності до невизначеності проводили зарубіжні вчені:

- Е. Френкель-Брунsvік в межах авторитарної індивідуальності [73];
- Д. Канеман в межах моделей раціонального прийняття рішень [75];
- С. Бочнер системного представлення ряду характеристик інтолерантної до невизначеності особистості [71];
- К. Стойчева як характеристики індивідуальної саморегуляції в невизначених ситуаціях [58];
- С. Баднер, М. Хіллен розглянули компонентну структуру даного конструкту. Науковці виділяють невизначеність як онтологічну, гносеологічну, епістеміологічну та екзистенційну. Де невизначеність як непередбачуваність наслідків, складність та неоднозначність отриманої інформації [65];
- Р. Нортон, Р. Халлман, Р. Бріслін, Д. Маклейн, А. Ферман, Т. Рібчестер для встановлення психологічної сутності феномену толерантності до невизначеності та роблять акцент на «розмитості» поняття невизначеність. Це може бути як окремо існуюча від людини характеристика об'єктивного світу так і як обмежена здатність пізнавати зовнішній світ і усвідомлення свого внутрішнього світу [74];

Українські науковці та науковці пострадянського простору дослідження феномену толерантності до невизначеності розпочали в 2000-х роках:

- П. Лушин з метою вивчення механізмів особистісного змінювання як переходу до нової ідентичності [35];
- Є. Носенко, Шапкин А. С. та М. Шаповал як системо-утворювальний особистісний чинник творчої обдарованості [67];
- А. Гусев як чинник розвитку особистості [19-21];
- В. Пічурін як складова психологічної готовності студентів до професійної діяльності [48];
- О. Брюховецька вивчала її психологічні особливості в управлінській діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів [10];
- Н. Перегончук як можливу умову формування професійної компетентності майбутнього психологів [50];
- Г. Соломіна, Бабчук О. Г. та О. Бондарчук як показник когнітивного стилю керівників загальноосвітніх навчальних закладів [6];
- В. Зінченко розробив можливі шляхи подолання невизначеності [];
- Т. Корнілова, С. Корнілов, М. Новікова та М. Чумакова розглянули роль інтелектуально-особистісного потенціалу людини [27];
- О. Дубук дослідила взаємозв'язок копінг стратегій та емоційного інтелекту [25];
- О. Луковецька розглянула соціально-психологічне значення толерантності до невизначеності [34];
- М. Юртаєва та Чагова М.А. дослідили когнітивно-стильові та особистісні характеристики толерантності до невизначеності [65].

Гусев А.І. (який проаналізував величезний обсяг досліджень поняття «толерантності до невизначеності») констатував, що залишається неясність у розумінні його суті, адже це зумовлено множинністю поглядів на розуміння змісту даного явища науковцями, які притримувалися різних концепцій.

Науковець умовно поділив дослідження феномену толерантності до невизначеності на чотири етапи.

Перший тривав з кінця 50-х років до 70-х років минулого століття – період ранніх досліджень, коли були розроблені шкала виміру прояву толерантності до невизначеності та введено поняття інтолерантності.

Другий етап з 1970 по 1980 роки ознаменував перехід від з'ясування природи конструкту толерантності до невизначеності та його місця та зв'язку з іншими феноменами (сприйняття гумору, локус контролю, самоактуалізації вікові особливості).

Для третього етапу (з 1980 по 1990 роки) характерним було те, конструкт вивчався глибше у віковій та соціальній психології. Збагачується інструментарій дослідження толерантності/інтолерантності до невизначеності, розроблені шкали Вігано ля Роса та Натта.

Четвертий етап (з 1990 року до теперішнього часу) ознаменований дослідженнями, які мають винятково практичну орієнтацію та виявленням нейропсихологічних чинників, які можуть виступати детермінантами толерантності до невизначеності [21].

Якщо розглянути історію дослідження феномену толерантності до невизначеності, то необхідно зацентувати увагу на тому, що сам термін був введений у науковий обіг у 1948 році Е. Френкель-Брунсвік.

Феномен «толерантність до невизначеності» був введений та описаний групою дослідників Т. Adorno, Е. Frenkel-Brunswik, D. Levinson R. Sanford у 1950 році, на основі запозичений ідеї у нацистського психолога Jaensch про те, що відмінності у сприйнятті невизначених стимулів, можуть бути пояснені особливостями особистості [73].

Зарубіжні науковці (Budner, Carleton, Freeston, Frenkel-Brunswik, Greco, Roger, McLain, Norton, Webster, Kruglanski) в своїх наукових доробках, вивчали феномен толерантності до невизначеності через призму реакцій людини, коли вона потрапляє в ситуацію невизначеності та яка у неї здатність справлятися з цією ситуацією.

Е. Frenkel-Brunswik для опису феномену толерантність до невизначеності використала термін «амбівалентність» і розглядала його як інтолерантність до невизначеності [73].

К. Durheim та D. Foster, розглянули поняття толерантності та інтолерантності до невизначеності, включаючи дані поняття в теорію авторитарної особистості в якості однієї з характеристик та пояснення її поведінки [71].

Перші дослідження інтолерантності до невизначеності пов'язані з поняттям ригідності та невмінням уживатися зі складністю оточуючого світу.

Науковці (Norton, Sidanius, Rotter, O'Connell, McLain, Bakalis, Joiner, Hartmann, Clampitt, Williams, Zenasni, Hazen, Zhu) толерантність до невизначеності розглядали як особистісну характеристику (догматизм, авторитарність, ригідність та консерватизм).

В 1952 році O'Connell склав перший опитувальник, де була запропонована шкала виміру толерантності до невизначеності, яку науковці використовують і в даний час.

S. Budner, у 1962 році, у своїх дослідженнях толерантності до невизначеності припустив, що якщо ми попадаємо в ситуацію невизначеності, то ми реагуємо на цю ситуацію на феноменологічному та операційному рівнях. Науковець виділив ознаки невизначеної ситуації: новизна, складність та нерозв'язність. Під новизною розумілося, що це абсолютно нова ситуація, якої в досвіді у людини ще не було. Під складністю ситуації розумілося, що вона має величезну кількість змінних (невідомих). Нерозв'язність ситуації вбачалася в тому, що різні елементи ситуації породжують суперечливі трактування (інтерпретації).

Науковець вказав на те, що люди по-різному, індивідуально, сприймають загрозу. Ним було виділено чотири індикатори: 1. феноменологічне підпорядкування – дискомфорт. 2. феноменологічне заперечення – придушення. 3. Оперативне підпорядкування – поведінка уникнення. Оперативне заперечення – деструктивна або реконструктивна

поведінка. Вчений вважав, що інтолерантність до невизначеності не обов'язково повинна реалізуватися в поведінці, але поведінка є її показником [25].

S. Bochner описав первинні та вторинні ознаки інтолерантної до невизначеності особистості. До первинних відносяться: потреба в категоризації; недопустимість співіснування як позитивних так і негативних характеристик у одному об'єкті; прийняття ригідних установок та поглядів; надання переваги знайомому над незнайомим; не прийняття всього незвичного; здатність робити передчасні висновки.

До вторинних належать особистісні характеристики так як ригідність та закритість до нового досвіду; низький рівень креативності та високий тривожності, догматизм та авторитаризм [27].

P. Нортон ситуацію невизначеності охарактеризував як множинність суджень; неточність, неповноту, неструктурованість, несумісність та суперечливість інформації, що має вірогідний характер і виступає як актуальне або потенційне джерело загрози [74].

P. Халлман толерантність до невизначеності розглядає як здатність приймати конфлікт та переживати напругу в ситуації подвійності та протистояти суперечливій, неточній та неструктурованій інформації при цьому почуватися затишно перед невизначеністю [72].

D. Маклейн розуміє толерантність до невизначеності як рису особистості – тобто як множинність реакцій (відторгнення або притягування) динамічно невизначених або тих, що мають суперечливі інтерпретації стимулів як джерела загрози [71].

D. Канеман, П. Словік та А. Тверські акцентують увагу на тому, що ситуацію невизначеності може викликатися при перенасиченості новою суперечливою інформацією. Відбувається взаємосуперечливість та все частіше постає питання про достовірність і релевантність інформації [25].

Л.Ф. Бурлачук у своїх наукових доробках розглядає поняття «коридор комфорту» та його характеристики – широти [21].

Мельник Ю.В., М.С. Миromanова та А.С. Обухов у своїх наукових доробках описують внутрішню та зовнішню толерантність. Під зовнішньою толерантністю – толерантністю до інших – науковці вбачають переконання, що інші можуть мати власну позицію та враховувати інші чинники при розгляді тієї самої ситуації. У внутрішню толерантність науковці включають здатність приймати рішення та роздумувати над проблемною ситуацією, навіть тоді, коли невідомі усі чинники та можливі наслідки [40].

П.В. Лушин розглядає толерантність до невизначеності як позитивне ставлення до ситуації невизначеності, неоднозначності, множинного вибору, отримання від перебування в таких ситуаціях задоволення та свідоме прагнення їх ще раз пережити. Тобто це здатність людини витримати невизначеність і сприйняти її не як загрозу, але як виклик, при цьому отримати емоційне задоволення. Особистісна регуляція щодо прийняття рішень та дій в умовах невизначеності вказує на готовність до ризику та надання переваги інтуїтивному стилю в регуляції вибору [35].

Науковець акцентує на тому, що саме невизначеність спонукає людину до нераціональних вчинків, сприяє подоланню консерватизму, психологічних бар'єрів та обмежувальних суджень, отриманню значимих результатів у ситуації неминучого вибору [36].

Розглянемо 5-ти компонентну структуру толерантності до невизначеності М. Фрістона, до якої належать переконання, що невизначеність:

- лякає та її треба уникати;
- впевненість, що стан невизначеності тягне за собою негативні наслідки;
- переживання дистресу перед невизначеністю;
- прагнення контролювати майбутнє;
- нездатність діяти, а отже виникання ступору [63].

К. Buhr і М. Dugas в своїх дослідженнях розглядають 4-х компонентну структуру толерантності до невизначеності:

- як стресовий фактор, що засмучує;
- як стресовий фактор, який треба уникати;
- як, щось «нечесне»;
- як нездатність діяти у невизначених ситуаціях [31].

О.Г. Луковецька розглядає 3-х компонентну структуру толерантності до невизначеності як соціально-психологічні установки щодо оцінювання невизначеності; емоційне реагування та певне поведінкове реагування [34].

С. Литвин розуміє толерантність до невизначеності як аттитюд, який має 3-х компонентну структуру (оцінювання невизначеності; емоційне та поведінкове реагування) [33].

О.Б. Скрябіна та Саннікова О. П. розглядала першим когнітивний компонент, як багатовимірність дійсності життя, варіативність сприйняття а також розуміння та оцінка її різними людьми і відносність, недосконалість та суб'єктивність власних уявлень. Когнітивний компонент передбачає плюралізм індивідуальних сприйняття та їх інтерпретацію [52].

Шаюк О. Я. та І.С. Шкуратова вказує на те, що у толерантної до невизначеності людини (когнітивний компонент) мислення відповідає таким вимогам: вміння ставати на позицію іншого; володіння аналізом та синтезом щодо оцінюваного об'єкта; амбівалентність у сприйманні об'єкта; вміння вирізняти схожість та відмінність між об'єктами та утворювати з них різні групи та бути готовим до зміни свого уявлення про об'єкт при отриманні нової інформації, тобто дивергентність мислення, яке допускає альтернативні шляхи вирішення проблемної ситуації та призводить до несподіваних висновків та наслідків [69].

В основі емоційного компоненту є емпатія, яка допомагає згладити розбіжності в когнітивній та поведінковій площинах і перешкоджає протистоянню та нетерпимості. А збереження емоційної рівноваги гарантується розвитком емоційного інтелекту.

Поведінковий компонент включає в себе: (Я-висловлювання) як здатність озвучувати та захищати свою позицію; незалежно від міри незгоди

з думкою інших сприймати їхні висловлювання з правом на існування; вміння використовувати компроміс та досягати консенсусу.

Толерантність до невизначеності, на думку Леонова І. Н., є психологічним ресурсом щодо вибору стратегій, який допомагає особистості у складних життєвих ситуаціях [31].

Леонов І.Н., здійснивши ґрунтовний аналіз толерантності до невизначеності в історичному контексті становлення даного конструкту, приходить до висновку що більшість західних учених визначають його як рису особистості, яка стабільна в часі та змінюється лишень під впливом нового досвіду, або цілеспрямованої активності самого суб'єкта. Альтернативним є погляд на толерантність до невизначеності, як динамічної характеристики, що в свою чергу передбачає активність особистості в умовах змін та оволодіння новими метакогнітивними навичками, які дозволяють їй подолати протиріччя, породжені даною ситуацією, чи завданням. Тобто, толерантність до невизначеності розглядається науковцем як навичка або процесуальна характеристика, що регулює процес переробки інформації.

Гусєв А.І. феномен толерантності до невизначеності пов'язує з актуальними проблемами сучасності та всезростаючими потоками необхідної інформації, стрімким темпом життя. Науковець перелічив ознаки, які характерні толерантній до невизначеності особистості: потяг до невизначених ситуацій; сприймання їх як бажаних; виникнення комфортного відчуття в момент перебування в незвичній ситуації; вміння тверезо розмірковувати, якщо невідомі усі чинники впливу на дану ситуацію, (відсутність зв'язку та логіки в отриманій інформації) та наслідки за прийняте рішення (конфлікт та напруження); здатність сприймати їх як стимулюючі [20].

Серед українських вчених, які досліджували толерантність до невизначеності можна відмітити такі наукові доробки:

Лушин П.В. досліджував провідну умову супроводу особистості в умовах перехідного періоду, сутність якого полягає у ставленні до хаосу та невизначеності, як до джерела зростання та розвитку особистості [35, 36].

Лушин П.В. наголошує на тому, що кожна особистість має свій рівень здатності витримувати ситуації невизначеності та позитивно ставитися до багатозначності, множинного вибору та свідомого прагнення знову пережити ці ситуації невизначеності. Адже зазвичай ситуації невизначеності сприймається як неминучі, з якими треба справлятися, переживши їх та отримавши позитивні емоції в нових, багатозначних та неочікуваних ситуаціях, які сприймаються не як загроза, а як виклик. Ця властивість особистості, яка виникає в процесі переходу до нової ідентичності [36].

Гусєв А.І. досліджував толерантність до невизначеності як фактор розвитку ідентичності особистості. На його думку, толерантність до невизначеності обумовлена ресурсною складовою з забезпечення особистості життєстійкістю, як здатністю ефективно примати рішення та зберігати продуктивну активність, при цьому досягати успіху [21].

Кириченко В. В. та Карпов А.В. толерантність до невизначеності визначає як поєднання когнітивних здібностей де йде зняття невизначеності з даної ситуації та сприйняття її як важкої, але не психотравмуючої. Тобто це здатність зберегти психічну рівновагу у незвичній, складній ситуації [26].

В своїх наукових доробках Тарасюк Л. С. та Холодна М. толерантність до нереалістичного досвіду розглядає як здатність приймати враження, які суперечать уже існуючим уявленням та переконанням, які вона ідентифікує як правильні та очевидні. Під протилежним поняттям вчена розуміє опір новим знанням, які суперечать наявним уже знанням [59].

Толерантність до невизначеності передбачає саморегуляцію рішень та дій а отже – готовність ризикувати при цьому опиратися в більшій мірі на інтуїцію при виборі.

Леонов І.Н., здійснивши ґрунтовний аналіз толерантності до невизначеності в історичному контексті становлення даного конструкту,

приходить до висновку що більшість західних учених визначають його як рису особистості, яка стабільна в часі і змінюється лишень під впливом нового досвіду, або цілеспрямованої активності самого суб'єкта. Для цього науковця альтернативним є погляд на толерантність до невизначеності, як динамічної характеристики, що в свою чергу передбачає активність особистості в умовах змін та оволодіння новими метакогнітивними навичками, які дозволяють їй подолати протиріччя, породжені даною ситуацією, чи завданням [31, 32].

Тобто, толерантність до невизначеності розглядається науковцем як навичка або процесуальна характеристика, що регулює процес переробки інформації. Завдяки суб'єктивній диференціації значущого та незначущого в ситуації невизначеності та гнучкості та мінливості психічних процесів особистості розвивається толерантність до невизначеності. Дане явище може змінюватися лише завдяки цілеспрямованій активності самого суб'єкта та набуття нового досвіду.

Отже, підводячи підсумки з досліджень як зарубіжних так вітчизняних науковців, важливо зазначити, що толерантність до невизначеності, науковці цей конструкт поділяють на:

1. «Толерантність до двозначності» або «толерантність до суперечностей», що передбачає діалектичний рівень мислення, коли не потрібно визнати щось одне, а інше заперечити;

2. Толерантність до нестачі (експліцитної) інформації – відкритість новому досвіду та гнучкість мислення на противагу прийняття фаталізму та створення ритуалів та ригідних систем.

- 3 позиції діалектико-матеріалістичного підходу невизначеність оцінюється як результат недостатності та неповноти знання у дослідника, а не об'єкта пізнання. Невизначеність передбачає реалізацію різноманітних можливостей, які збагачують дійсність. Джерелом невизначеності виступає єдність протилежностей, які борються і виключають одна одну. Невизначеність забезпечує свободу можливого вибору та призводить до

різноманітності дійсності. Невизначеність розширює поняття необхідності та випадковості, можливості та дійсності, свободи та причинності.

Кузікова С. Б. вказує на те, що Максименко С. Д., розглядаючи невизначеність як гносеологічну проблему, описує її три види.

1. Під невизначеністю становлення науковець розуміє процес глибоко детермінованого досвіду дорослішання. На його думку, становлення, вимальовується межами людського сприйняття, тому що людина вихоплює з навколишньої плінності все, що менше за її життя та називає при цьому зміну цих речей невизначеністю становленням.

2. Під квантовою невизначеністю розглядається найбільш адекватна форма відображення предмета в наслідок багаторазового сприйняття конкретної речі. Системне, внутрішнє, цілісне зображення складається з мозаїчного образу сприйняття викликає потребу узгодження цих елементів і як наслідок цілісне бачення є квантовим відображенням. Тобто відбувається вибір між значеннями зображення, рисами та частинами. Відбувається не відкидання протиріч, а відбувається прийняття речі в будь-якій можливій феноменальності.

3. Невизначеність відомості – це спосіб мислити невизначеністю – формування певного символу та можливість вмістити всю нескінченність різноманіття проявів. Символ сприйняття є невизначеним у довільності та відчутності та є сигналом для пам'яті та почуттів. Необхідно наголосити на тому, що об'єкт сприйняття та уявні позначення сприйняття не є тотожними [30].

Згідно природничих наук під невизначеністю розуміють ймовірність та варіативність. Чим вища ймовірність виникнення події тим більш ймовірним проявляються різноманітні варіанти розвитку подій. Під максимальною невизначеністю розуміють необмежену кількість можливих варіантів, які мають однакову ймовірність для реалізації. А для суб'єкта, що пізнає невизначеність існує необмежена кількість можливих припущень, які мають однакову ймовірність істинності.

Отже, у ситуація невизначеності виділяють:

- зовнішні та внутрішні умови, які в свою чергу визначають суб'єктивне ставлення до таких ситуацій;
- параметри невизначеності: новизна, складність, суперечливість, неможливість контролю, множинність виборів та рівень, високий ступінь ризику;
- особистісний зміст здійснення вибору та прийняття рішення;
- когнітивний, афективний та поведінковий компоненти;
- прийняття невизначеності як неминучості та використання її можливостей та переваг або навпаки сприйняття ситуації невизначеності як амбівалентної, суперечливої, заплутаної, що супроводжується станом тривожності та залежність від соціального оточення:
- появу невизначеності можна стимулювати з метою реалізації нових різноманітних можливостей.

1.2. Чинники, що мають вплив на становлення «толерантності до невизначеності»

Поняття толерантності до невизначеності вивчається в соціальній психології продовж 70 років і це зумовило накопичення значної кількості теоретичних та емпіричних даних щодо трактування тих чи інших аспектів дослідження даного феномену.

В умовах реального життя для розвитку толерантності до невизначеності впливають чинники на мікрорівні, мезорівні та макрорівні [27].

Фактор мікрорівня включає в себе життєвий досвід кожної людини: її спілкування, особливий стиль дитячо-батьківських відносин на ранніх етапах соціалізації, також різні, уже сформовані особливості особистості. Сюди ж можна віднести психотравмуючий досвід особистості.

Фактори мезорівня: суб'єктивно значущі етнічні, професійні, вікові та норми цінностей даної групи до якої належить ця особистість.

Фактор макрорівня включає в себе політичну, економічну, правову та інші системи суспільства, в якій живе дана особистість.

Тобто, це деякий соціальний ідеал особистості. Всі ці чинники є механізмами толерантної поведінки, яка тісно пов'язана: з усвідомленням, самопізнанням і суб'єктивною інтерпретацією; переживаннями збереження, або загрози руйнування ідентичності; з особистісним і груповим самовизначенням; з нормативною та ціннісно-орієнтаційною регуляцією поведінки.

Толерантність до невизначеності зрілої особистості – це результат багатьох чинників, що діють в одному напрямку. Це психологічний конструкт, який включає в себе: здатність комфортно переживати нестачу чіткої інформації, при цьому відрізняти гіпотезу від теорії та теорію від факту; здатність приймати факти та явища без пояснення причин, здатність висувати взаємно суперечливі судження та приймати двозначність та неясність з цікавістю; здатність працювати з повною віддачею не будучи впевненим у результаті; здатність ініціювати завдання без належної підготовки; здатність сприймати плинність постійних подій; здатність переживати власні сумніви та незнання; з зацікавленістю ставитися до суб'єктивності людей; заохочення спонтанності у виборі стосунків, терпимість та здатність приймати невідоме; спокійне ставлення до випадкових феноменів та процесів; спокійне ставлення до пауз під час спілкування та відчуття комфорту в ситуаціях, коли ставлення важливих людей не відоме. Тобто, це особистісна властивість, що дозволяє людині виробити тривалу протидію несприятливим чинникам без нервових зривів.

Отже, толерантність до невизначеності являє собою процес змін особистості на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях, внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників невизначеності, в наслідок чого у

людини формується здатність не тільки витримувати напругу в ситуаціях невизначеності, а й ефективно діяти і знаходити розв'язок таких ситуацій.

Аналіз наукової літератури щодо змісту феномену толерантності до невизначеності дає підстави говорити:

- про необхідність створення певних психологічних умов її формування;
- створення актуального простору можливої реалізації особистістю різноманітних можливостей в ситуації невизначеності;
- сприяння процесу трансформації особистості;
- врахування пластичності в перетворенні психологічної організації людини як складної системи;
- врахування можливості навчання та самонавчання в процесі професійної діяльності та саморозвитку особистості;
- ставлення до визначеності/невизначеності як до аспектів буття людини.

Аналізуючи проблему формування толерантності до невизначеності розглянемо наукові підходи, які існують на даний час:

Процесуально-динамічний підхід (розроблений Анциферовою Л.І. у 50-х роках XX століття) передбачає ознаки зміни особистості та здатність змінюватися може розповсюджуватися, як на всю структуру особистості, так і на окремі її компоненти.

Системний підхід (розроблений Ананьєвим Б.Г. та Ломовим Б.Ф.) передбачає, що формування толерантності до невизначеності відбувається за рахунок пластичності, постійного становлення та перетворення психологічної організації людини як складної системи.

Генетичний підхід (розроблений Виготським Л. С., Піаже Ж.) передбачає, що формування толерантності до невизначеності відбувається за рахунок створення певних умов для виникнення даного явища або спостереження за такими умовами в природніх обставинах життєдіяльності людини.

Суб'єктний підхід передбачає, що формуванню толерантності до невизначеності в професійній діяльності передують її рівень сформованості до початку самої діяльності.

Професійно-генетичний підхід (розроблений Деркачем А.) передбачає необхідність виявлення не тільки актуальних системних характеристик професіонала, а й у перспективі, з урахуванням зони найближчого розвитку особистості.

Акмеологічний підхід вбачає, що формуванню толерантності до невизначеності передують усвідомлення особистістю своєї здатності витримувати напругу невизначеності, знаходити різноманітні шляхи вирішення таких ситуацій та ставлення до них, як таких, що відкривають потенційні можливості для саморозвитку особистості].

Екзистенційний підхід (розроблений Леонтьєвим Д. А.) вбачає, що формуванню толерантності до невизначеності не можливе в полі детермінованості, тому що поняття визначеність та невизначеність два аспекти буття людини. Відкритість – толерантна сприйнятливість і закритість – егоцентричний вплив - дві фази єдиного циклу екзистенційної взаємодії суб'єкта зі світом, що змінюють одна одну [30].

Низький рівень толерантності до невизначеності (інтолерантність) лежить в основі емоційних розладів, впливає на перебіг усіх когнітивних та пізнавальних процесів, переконання та систему соціальних настанов, на міжособистісну та соціальні поведінку та поведінку в складних, невизначених ситуаціях.

Особистість з високим рівнем толерантності до невизначеності володіє:
- високою потребою в пошуку та глибокому аналізі інформації про світ, відносини в соціумі та високою мотивацією розширювати свої знання та менш сприйнятливі до впливів, щодо зміни їхньої установки; - не відчують сильної потреби структурувати нову інформацію та наявні знання; - їм не властиво прагнути до спрощень заради чітких і ясних відповідей на всі

питання; - низька потреба у прагненні до швидких висновків, суджень і до постійності, фіксація на певних складових знання.

Хочеться наголосити, що толерантність до невизначеності міняється під впливом нового досвіду або власної цілеспрямованої активності та прийняття рішення передбачає прояв активності особистості та він забезпечує вибір варіантів розв'язку найкращого з можливих, або тих, які суб'єктивно сприймається особистістю як такі для вирішення життєво-важливої ситуації.

Тобто, це стійка особистісна характеристика, яка визначає ставлення людини до невизначеності, складних ситуацій та показує спосіб реагування на невизначеність і готовність особистості приймати рішення щодо яких вона відчуває почуття невпевненості, тому що рішення передбачає частковий суб'єктивний ризик.

Якщо, для прикладу, розглянути управлінській діяльність керівників освітніх закладів, то ми помітимо в його діяльності:

- часті зовнішні втручання;
- роздробленість, фрагментарність, суперечливість розпоряджень вище стоячих органів управління;
- часте накладання в часі двох або більше справ;
- систематичне скасування вже розпочатих справ.

Тобто, діяльність керівника освітнім закладом пов'язана з діями в умовах невизначеності та ймовірнісних сценаріїв розвитку подій, тому невизначеність можна виявити під час аналізу будь-якого елементу психологічної системи професійної діяльності керівника.

На нашу думку, невизначеність може проявлятися на рівні мотивації у суперечливості мотивів, які актуалізуються в процесі професійної діяльності.

Під час цілестворення невизначеність може бути пов'язана з не до кінця ясною та уявно повною картиною кінцевого результату цієї діяльності.

Джерелом невизначеності може виступати і стан зовнішнього середовища освітньої організації під час прогнозування та планування.

Зовнішніми чинниками можуть бути як політичні так і міжнародні події, стан економіки в державі та сучасні науково-технічні досягнення в даній галузі.

Тобто керівник освітньої організації повинен володіти здатністю діяти в умовах невизначеності та долати цю невизначеність. Це вміння проявляється ставленні та готовності прийняти (або уникнути) та діяти в умовах невизначеності при цьому підтримувати ефективність професійної діяльності.

Цікавим є факт, що найбільш ефективні управлінці поєднують високу стійкість до невизначеності з рідкісною здатність схильністю до невизначеності. Саме таким керівникам властива суб'єктивна схильність до ситуації, що містить часткову невизначеність.

Тобто, це важлива якість керівника освітнього закладу визначає специфіку здійснення його діяльності при плануванні та прийнятті рішення. Це риса особистості, яка проявляється у прийнятті або відторгненні об'єктів, які сприймаються як занадто складні для вирішення або суперечливі та не пов'язані з минулим досвідом.

Завдяки аналізу наукових досліджень Корнілової Т.В., нами було виділено такі особистісні характеристики толерантної до невизначеності особистості: здатність до комфортного переживання нестачі вихідної інформації, здатність прийняти факт або явище без уявлення кінцевого результату, здатність розпочати діяти без абсолютної підготовки та здатність адекватно реагувати на сумніви та вміння прийняти невідоме [27].

Тобто, це генералізована особистісна властивість, яка передбачає прийняття невизначеності або ризику, прагнення до змін, новизни та оригінальності, готовність йти непротоптаним шляхом і віддавати перевагу більш складним завданням та мати можливість самостійності та здатності виходити за межі стандартних рішень.

Подолання невизначеності здійснюється людиною за рахунок довизначення цілей і знаходження змісту «для себе особисто». Від того на

скільки ціль прийнята особистістю та віддзеркалюється на її ціннісно-емоційну сферу і залежить її подальша активність.

Успіх подолання невизначеності залежить від інтелектуально-особистісних та вольових зусиль. Інтелектуальні зусилля проявляються в новоутвореннях реалізації в конкретних ситуації продуктивних рішень та актуалізації мотиваційного та інтелектуального компонентів. Вольові зусилля вимірюються кількістю часу, який необхідний для вирішення завдання. .

Невизначеність ставить особистість в ситуацію ризику при виборі. Страх перед невідомістю та негативною оцінкою з боку оточення в разі провалу (невдачі) провокує відказ від активних дій навіть при усвідомлюваних цілях та готовності прикладати зусилля. Подолати страх можна за рахунок зниження важливості результату.

Установка на діяльність з позиції кількості та різноплановості дій має першочергове значення. Відсторонене ставлення до ситуації, яка виникла знижує напругу, дозволяє раціонально дивитися на проблему і зберігати емоційну стабільність.

Здатність справлятися з невизначеністю має свою вікову специфіку: від невизначених поведінкових реакцій в дитинстві до усвідомленої саморегуляції емоційних станів та поведінки в дорослому віці за рахунок розвитку таких якостей як самостійність, відповідальність, організованість, ініціативність та наполегливість.

Коли людина зіштовхується з ситуацією невизначеності їй важливо розробити стратегії поведінки, які дозволяють їй мінімізувати втрати та застрахуватися від необдуманих рішень.

Науковці (Х. Кортні, ДЖ. Керкленд та П. Вігері) пропонують долати невизначеність через алгоритм дій:

- визначення природи та масштабів невизначеності;
- вибір стратегічної позиції;
- розробка набору можливих дій;

- активне управління стратегією.

Ці науковці виділяють чотири рівні невизначеності та стратегії прийняття рішень у кожному випадку:

Перший рівень – достатньо чітко прогнозоване майбутнє. В подоланні невизначеності застосовується стандартний набір методів: аналізується потреба ринку і результати діяльності організації, робиться прогноз майбутнього розвитку, вибудовується стратегія безпрограшних ходів. Залишкова невизначеність не грає помітної ролі в прийнятті стратегічних рішень.

Другий рівень – альтернативні варіанти майбутнього. Майбутнє уявляється у вигляді обособлених сценаріїв. Аналітичний метод не може виявити який саме сценарій буде здійснений, але допомагає визначити ймовірність розвитку того чи іншого сценарію. Стратегія дій націлена на те, щоб збільшити ймовірність розвитку подій по благополучному для себе сценарію, а також слідкувати за сигнальними індикаторами.

Третій рівень – діапазон можливих варіантів майбутнього. Можна виділити деякі ключові змінні, але реальний результат може знаходитися влюбій точці діапазону. Стратегія дій в даному випадку направлена на створення ряду можливих сценаріїв (не більше а ніж п'ять) і зосередження на відстеженні сигналів, які вказують в напрямку якого з варіантів іде розвиток.

Четвертий рівень – повна непередбачуваність. Неможливо визначити діапазон можливих результатів та відособлених сценаріїв, та сигналів для орієнтування. Даний рівень є перехідним і з часом знижується до третього або другого рівнів. Повна непередбачуваність виникає під час глобальних технологічних чи макроекономічних зрушень чи змін у законодавстві. Стратегія вбачається в тому, щоб систематизувати всі невідомі дані і на їх основі скласти загальну уяву майбутнього [28].

Таким чином, стратегія в ситуації невизначеності завжди передбачає зниження її ступеня та підкріплення своїх позицій за рахунок аналізу тенденцій майбутнього та пластичності в розвитку.

Висновки до розділу 1

Для процесу розвитку однаково необхідні як визначеність так і невизначеність. Невизначеність необхідна для становлення адаптаційних здібностей, без яких неможливе виживання живих організмів в змінюваному середовищі. Адже справитися з невизначеністю дозволяє надлишок та динаміка механізмів та способів активності живого організму.

Неприйняття невизначеності в контексті професійного саморозвитку означає ризик не розкрити свій потенціал, не використати можливість для професійного та особистісного розвитку. Люба дія та активність, яка направлена на подолання утруднень в процесі професіоналізації уже є успіхом.

Негативний результат необхідно розглядати як сигнал оберненого зв'язку та привід для корекції цілей або стратегій їх досягнення.

Отже, аналіз теоретичних ракурсів проблеми вивчення толерантності до невизначеності дозволяє визначити багатоаспектність розуміння змісту цього психологічного феномену, який відбиває специфіку ставлення суб'єкта до неоднозначних ситуацій та передбачає можливість як негативної так і позитивної його конотації.

Негативна конотація включає в себе здатність суб'єкта сприймати невизначеність як стресовий фактор і вона набуває якості інтолерантності.

Позитивна – це спроможність особистості вбачати у невизначеності виклик та ресурсність у розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ РЕСПОНДЕНТІВ ДО НЕВИЗНАЧЕНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

2.1. Опис методик та вибірки дослідження

В процесі виконання магістерської роботи нами було:

- на теоретичному етапі визначено тему, мету, об'єкт, предмет та завдання роботи та сформульована гіпотеза нашого наукового дослідження.

Також було здійснено:

- аналіз наукових доробків зарубіжних та вітчизняних науковців;
- систематизовано підходи та чинники, які впливають на становлення толерантності до невизначеності.

На методологічному етапі дослідження нами було підібрано та сформовано вибірку досліджуваних, яка складалась з працівників організації ФГ господарства «Фруктово – трейд », $n = 52$. Це переважно жінки, середній вік яких 30,27 років.

З ними було проведено дослідження за допомогою наступних **методик**:

- «П'ять рис характеру» С. Грачева;
- «Толерантність до невизначеності» Д.Маклейна (MSTAT 1), адаптація О.Г. Луковицької;
- «Індекс життєвої задоволеності» (ИЖУ), адаптація Н. В. Паниної;
- «Здатність до самоуправління» (ССУ) Н. М. Пейсахова;
- «Толерантність до невизначеності» С. Баднера, адаптація Г.У. Солдатової.

Далі була здійснена первинна обробка даних. Також нами була здійснена вторинна обробка даних і дана якісна інтерпретація отриманих результатів та сформульовані висновки.

Більш детально зупинимося на описі використаних нами в ході емпіричного дослідження методик.

Тест «П'ять рис характеру»

Тест «П'ять рис характеру» був розроблений С. Грачевим в 1982 році.

За допомогою даної методики можна діагностувати п'ять основних рис характеру: замкнутість / комунікабельність; емоційна стійкість / нестійкість; практицизм / романтизм; прямолінійність / схильність до розрахунку; самоконтроль / відсутність самоконтролю.

Тривалість проведення тесту становить 20-30 хвилин, методика складається з 30 тверджень. Досліджуваному необхідно вибрати один із варіантів відповіді (а, б, в). Відповідно, за відповідь **б** буде нараховано 1 бал. За відповідь **а** з 1 по 7 запитання та з 23 по 30 нараховується по нуль балів, якщо відповідь **в**, тоді нараховується по 2 бали. Відповіді **а** за питання з 8 по 22, нараховується два бали, якщо ж відповідь **в**, тоді нараховується по нуль балів.

Згідно ключа підраховується кількість балів за 5 групами запитань.

В залежності від суми балів встановлюється прояв даної риси характеру.

1. Якщо сума балів за рисою замкнутість / комунікабельність перевищує 8 балів, то це свідчить про комунікабельність. Діапазон до 7 балів свідчить про замкнутість.

2. За шкалою емоційна стійкість / нестійкість діапазон від нуля до семи балів може свідчити про емоційну нестійкість.

3. Діапазон до 7 балів за шкалою практицизм / романтизм свідчить про практицизм як рису характеру. Чим вищий бал, ніж 7, тим яскравіший прояв романтизму.

4. За шкалою прямолінійність / схильність розраховувати – якщо сума не більша 5 балів, то респонденту властива якість «прямолінійність».

5. Якщо сума балів за шкалою самоконтроль/відсутність самоконтролю більше шести балів, то таким респондентам легше підкорятися загальноприйнятим правилам поведінки.

Опитувальник «Толерантність до невизначеності»

Опитувальник «Толерантність до невизначеності» розроблений Д. Маклейном (MSTAT 1), який визначає толерантність до невизначеності як «спектр реакцій, від відторгнення до тяжіння, на стимули, що сприймаються як незнайомі, складні, динамічно невизначені або такі, що мають можливість бути проінтерпретовані багатьма способами» (McLain, 1993, р. 184), без уточнення, до яких саме стимулів людина більш чутлива.

Методика розроблена Д. Маклейном (MSTAT 1), в 1993 році та має на меті визначення загального балу толерантності до невизначеності так і його компонентів (субшкал).

На основі даної методики MSTAT-I Д. Маклейна О.Г. Луковецька розробила в 1998 році оригінальну шкалу толерантності до невизначеності.

Опитувальник складається з 22 запитань. Респондент оцінює кожне із запропонованих тверджень і рівень згоди з трактуванням даного поняття необхідно обрати в діапазоні від 1 до 7 балів, де 7 балів – повністю погоджуюся з даним твердженням.

При підрахунку балів на запитання під номерами 4, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22 нараховуються бали в прямому порядку, а на запитання під номерами 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 16, 20 в оберненому.

Щоб отримати індивідуальний бал толерантності до невизначеності необхідно просумувати числові значення відповідей на пункти 4, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22 в прямому порядку та в оберненому 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 16, 20. Сумарний бал може коливатися в діапазоні від 22 балів до 154 балів.

Далі всі питання поділені на три групи шкал.

До шкали *когнітивного неприйняття невизначеності* зараховуються бали на запитання 3, 5, 10.

До шкали *поведінкового неприйняття невизначеності* 2, 6, 13, 20.

До шкали *ефективного неприйняття невизначеності* зараховуються бали на запитання 1, 8, 9, 16 даного опитувальника.

Визначаємо прояв (підраховуємо бали) за окремою шкалою. Максимальний прояв за шкалами поведінкового та афективного компонентів неприйняття невизначеності може складати 28 балів. За шкалою когнітивного неприйняття невизначеності максимальний бал може становити 21 бал.

Опитувальник «Індекс життєвої задоволеності» (ИЖУ)

Опитувальник «Індекс життєвої задоволеності» (ИЖУ), був розроблений групою американських вчених в 1961 році, а пізніше, в 1993 році, був перекладений та адаптований Н.В. Паніною.

Він розроблений для диференційованої оцінки особливостей стилю життя, потреб, мотивів, установок та ціннісних орієнтацій людини з ціллю визначення, які з них позитивно впливають на його загальний психологічний стан а, які негативно. Тобто вимірюється індекс життєвої задоволеності – інтегральний показник, що включає емоційну складову.

Під індексом «життєвої задоволеності» науковці розуміють узагальнене уявлення респондента про психологічний комфорт у таких характеристиках: інтерес до життя / апатія; рішучість, цілеспрямованість та послідовність при досягненні поставлених цілей; узгодженість між поставленими цілями та досягнутими; позитивна оцінка особистісних якостей та вчинків; загальний фон настрою.

Методика складається з 20 запитань (які діляться на 5 шкал), які відображають різні аспекти загально-психологічного стану людини та задоволеності життям, які респонденти оцінюють з власного бачення даного судження (згоден – 2 бали, незгодою – 1 бал; не знаю – 0 балів).

Індекс загальної життєвої задоволеності нараховується згідно ключа і може становити максимально 40 балів. Показники від 30 балів до 25 балів

можуть свідчити про середній індекс загальної життєвої задоволеності, показники від 24 і нижче балів свідчать про низький індекс.

Для більш детального аналізу індексу життєвої задоволеності розглядаємо показники за 5 шкалами.

1 шкала: *інтерес до життя*. Підраховуємо бали з питань № 1, 6, 9, 11.

2 шкала: *послідовність в досягненні цілей*. Підраховуємо суму балів з суджень № 8, 13, 16, 17.

3 шкала: *відповідність між поставленими цілями і досягнутими*. Підраховуємо суму балів з суджень № 2, 4, 5, 19.

4 шкала: *позитивна оцінка особистісних якостей та вчинків*. Підраховуємо суму балів з суджень № 12, 14, 15, 20.

5 шкала: *загальний фон настрою*. Підраховуємо суму балів з суджень № 3, 7, 10, 18.

Максимальна кількість балів за кожною шкалою може складати 8 балів. За кількістю балів визначаємо рівень прояву даного компоненту індексу загальної життєвої задоволеності.

Методика «Здатність до самоуправління» (ССУ)

Методика «Здатність до самоуправління» (ССУ) була розроблена в лабораторії психологічних проблем вищої школи Казанського державного університету Н.М. Пейсаховим та його співробітниками. Опитувальник має на меті визначити рівень вміння самостійно управляти своїми формами активності: в спілкуванні, поведінці, діяльності та переживаннях. Процес самоуправління пов'язаний з створенням нового, зустріч з незвичною ситуацією або протиріччям, необхідністю постановки нових цілей, пошуку нових рішень і засобів досягнення цілей.

Опитувальник включає в себе 48 тверджень, які респондент оцінює щодо згоди/незгоди з даними судженнями, щодо здатності управляти собою в різних ситуаціях. Виділяється 8 шкал самоуправління:

- аналіз протиріч чи орієнтування в ситуації – це психічна діяльність суб'єкта самоуправління, результатом якої є суб'єктивна модель ситуації;

- прогнозування – це розумова діяльність суб'єкта самоуправління, результатом якої є ще одна модель-прогноз, який базується на аналізі минулого і майбутнього;

- цілепокладання – виступає як розумова діяльність суб'єкта самоуправління, результатом якої є суб'єктивна модель бажаного, необхідного. В основі цілепокладання лежить прогноз. Це перехід від пропозиції про ймовірність здійснити зміну до пропозиції про можливі результати;

- планування - розумова діяльність суб'єкта самоуправління, результатом якої є модель засобів досягнення цілі та план – як засіб та послідовність їх застосування;

- прийняття рішення – перехід від плану до дій в реальності. Це самонаказ приступити до дії;

- критерії оцінки якості – виступає як результат всієї системи ставлення особистості до інших людей, себе, своїм можливостям, самооцінки. Суб'єкт вирішує сам які повинні бути показники, які будуть оцінювати успіх в реалізації плану;

- самоконтроль – спосіб інформації про те, як проходить виконання плану в реальному спілкуванні, поведінці, діяльності.

- корекція – зміна реальних дій, спілкування та поведінки а також системи самоуправління.

Респонденти відповідають на твердження згодою або незгодою з даними судженнями. Згідно ключа підраховуються бали прояву самоуправління по кожній субшкалі.

Максимальний бал кожного з восьми компонентів процесу самоуправління може становити 6 балів. Показники від 0 до 1 свідчать про низький рівень прояву за даною ознакою (субшкалою); 2 бали – нижче

середнього; 3-4 бали – середній прояв; 5 балів – вище середнього; 6 балів – високий рівень прояву. Набраний бал за кожною субшкалою буде вказувати на вміння успішно управляти процесом самоуправління.

Також підраховується загальна здатність до самоуправління. Слід враховувати стать респондентів. Низький рівень для чоловіків становить від 0 до 13 балів, а у жінок від 0 до 11 балів. Нижче середнього для чоловіків становить від 14 до 22 балів, а у жінок від 12 до 21 балів. Середній бал для чоловіків становить від 23 до 31 балів, а у жінок від 22 до 30 балів. Вище середнього для чоловіків становить від 32 до 40 балів, а у жінок від 31 до 39 балів. Високий бал для чоловіків становить від 41 до 48 балів, а у жінок від 40 до 48 балів.

Методика «Толерантність до невизначеності»

Методика **«Толерантність до невизначеності»** розроблена американським психологом С. Баднером (Budner S.) у 1982 році. Даний опитувальник, в адаптації Г.У. Солдатової має на меті дослідження безпосереднього рівня толерантності до невизначеності та супутніх показників, що мають мати вплив на даний параметр.

Опитувальник налічує 16 запитань, які об'єднуються у три шкали, до яких саме характеристик невизначених ситуацій респондент проявляє толерантне або інтолерантне ставлення. Також це дає можливість визначити рівень даної характеристики.

Респонденти оцінюють 16 суджень з власного досвіду від 1 до 7 балів. На парні судження відповідь «абсолютно не погоджуюсь» оцінюється в 1 бал, «абсолютно погоджуюсь» у 7 балів. На непарні пункти судження оцінюються навпаки (абсолютно не погоджуюсь – 7 балів, абсолютно погоджуюсь – 1 бал).

Потім підраховується загальна сума балів, які набрав респондент за всіма 16 пунктами суджень. Отриманий сумарний бал може знаходитися в діапазоні від - 66 до +66 балів.

Значення з негативним знаком свідчать про виникнення дискомфорту у складних, невизначених, неоднозначних ситуаціях. Страх невідомості може провокувати штучне спрощення ситуації та бажання уникнути реально існуючу складну ситуацію (проблему).

Значення з позитивним знаком вказує на те, що людина усвідомлює та приймає складність, неоднозначність та непередбачуваність ситуації і до її розв'язку підходить творчо.

Серед наявних компонентів методики, можна виділити наступні шкали:

- ставлення до нового;
- до складних завдань;
- до невизначених ситуацій;
- надання переваги невизначеності;
- прийняття або уникнення невизначеності.

Також підраховуються бали за трьома субшкалами, які дають можливість визначити що є конкретно джерелами інтолерантності до невизначеності.

- у субшкालі «Новизна проблеми» підраховуються бали, які відповідають судженням під № 2, 9, 1, 13

- у субшкालі «Складність проблеми» підраховуються бали, які відповідають судженням під № 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 16

- у субшкालі «Нерозв'язність проблеми» підраховуються бали, які відповідають судженням під № 1, 3, 12.

Значення загального показника (за 16 пунктами суджень) і показників по субшкалах порівнюються з середніми значеннями, які наведені в таблиці даної методики.

2.2. Аналіз результатів проведеного нами дослідження

Емпіричне дослідження проводилося нами у кілька етапів, що було зумовлено різними методиками, які ми послідовно використовували.

На першому етапі емпіричного дослідження ми застосували методику С.Баднера, призначену для діагностики ступеня толерантності респондентів до невизначеності.

Методика С.Баднера «Толерантність до невизначеності», в якій толерантність розуміється як риса особистості, визначає толерантність та інтолерантність респондентів до невизначених ситуацій.

При цьому людина, яка виявляє толерантність до ситуацій невизначеності, відчувається досить спокійно навіть за умови крайньої незрозумілості ситуації, що склалася. Вона також виявляє здатність приймати в ній рішення і досить ефективно працювати, не лякаючись труднощів і не очікуючи невдачі. Оскільки ситуацію невизначеності така людина розуміє / сприймає як можливість познайомитися з чимось новим, розвиватися і творити.

Навпаки, людина, яка схильна проявляти інтолерантність до невизначеності, може сприйняти таку ситуацію як джерело тривоги та неспокою, загрозу своєму благополуччю, відчуваючись дискомфортно. Такі люди віддають перевагу ситуаціям звичним, знайомій атмосфері, де їм простіше ставити нові цілі.

Досліджувані отримували інструкцію оцінити ступінь своєї згоди / незгоди з 16-ма твердженнями методики, за системою із 7 балів, де максимальну згоду визначають 7 балів, тоді як повну незгоду із твердженням – оцінюють в 1 бал.

В подальшому бали оцінюють як в прямому, так і в реверсному значеннях, відповідно до ключа до методики.

Зазначимо, що ця методика діагностує 3 основні шкали толерантності / інтолерантності до невизначеної ситуації, що виявляються у ставленні до:

- нової проблеми;
- складної для вирішення проблеми;
- нерозв'язної, на перший погляд проблеми (оскільки наявні можливі кілька її вирішень).

В подальшому отримані показники (загальний і за окремими шкалами методики) кожного конкретного опитаного порівнюються з табличними значеннями середніх показників та стандартним відхиленням, і робиться висновок про ступінь їх прояву у респондента.

Причому, методика побудована так, що визначає не лише толерантність до невизначеності, але й інтолерантність до неї, залежно від набраних досліджуваним балів. Отже, якщо балів менше – діагностується толерантність до невизначеності, якщо вони переходять межу – визначається інтолерантність опитаного до невизначеності.

Отримані за методикою результати представлені нами у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати досліджуваних за методикою С.Баднера

№	1	2	3	сума	№	1	2	3	сума
1	18	34	14	66	27	24	21	16	61
2	14	50	8	72	28	15	43	18	76
3	20	46	8	76	29	15	34	16	65
4	26	23	14	63	30	25	40	20	85
5	12	48	20	80	31	21	47	11	79
6	15	43	14	72	32	17	46	11	74
7	17	40	10	67	33	14	38	17	69
8	16	40	10	66	34	14	37	14	65
9	12	37	14	63	35	11	40	10	61
10	15	41	12	68	36	11	40	10	61
11	13	44	7	64	37	17	37	10	64
12	17	45	12	74	38	13	42	14	69
13	24	21	16	61	39	18	41	11	70
14	23	29	13	65	40	17	42	12	71
15	13	42	16	71	41	21	50	15	86
16	19	26	13	58	42	18	51	16	85
17	20	40	14	74	43	16	41	15	72
18	20	37	13	70	44	15	35	12	62

19	21	37	15	73	45	17	47	14	78
20	21	67	13	101	46	21	45	16	82
21	21	40	12	73	47	16	33	14	63
22	10	41	15	66	48	17	45	13	75
23	20	41	15	76	49	16	42	14	72
24	18	27	17	62	50	21	36	18	75
25	22	31	13	66	51	17	45	14	76
26	18	39	8	65	52	23	44	11	78
Середні показники						17,6	40	13	70,9

Аналіз даних, представлених у таблиці, свідчить, що, за середніми показниками за методикою С.Баднера, серйозно більше від решти у досліджуваних вибірці проявляється показник толерантності у ставленні до серйозних проблем, що виникають (середня – 40 балів, що відповідає середньому рівневі прояву цієї якості), тоді як толерантність до нових проблем та, особливо, до нерозв’язних проблем у вибірці проявляється на значно нижчих рівнях (середні – 17,6 балів і 13 балів, ці показники також знаходяться в межах середніх значень). Отже, опитувані достатньо толерантні до складності проблем, які виникають, виявляють значно менше толерантності нових проблем і тих, які сприймаються ними як нерозв’язні.

Середня для загального показника толерантності до невизначеності за методикою С. Баднера дорівнює 70,9 балів, що відповідає вже високому рівню показника толерантності до невизначеності досліджуваної вибірки. Тобто в цілому досліджувані виявляють достатню толерантність до невизначеності, проте – значно меншу толерантність до окремих складових невизначеної проблемної ситуації.

Для подальшого аналізу отриманих за цією методикою результатів ми створили другу таблицю 2.2, де представлені рівні прояву кожного з показників методики у досліджуваних вибірці.

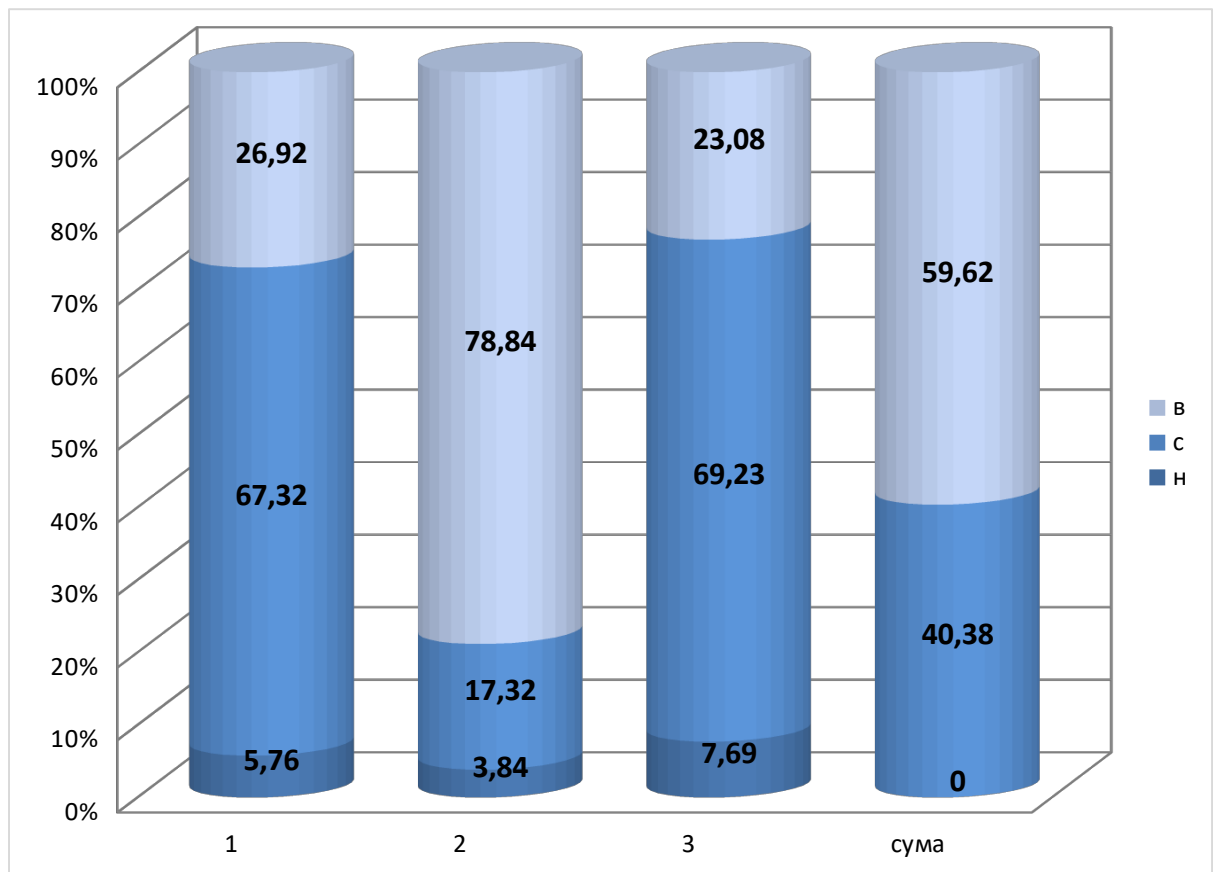
Таблиця 2.2.

Рівні прояву толерантності до невизначеності досліджуваних

Показники методики Баднера	Рівні прояву показників					
	низький		середній		високий	
	к-ть	у %	к-ть	у %	к-ть	у %
1. Новизна проблеми	3	5,76	35	67,32	14	26,92
2. Складність проблеми	2	3,84	9	17,32	41	78,84
3. Нерозв'язність проблеми	4	7,69	36	69,23	12	23,08
Загальний показник	-	-	21	40,38	31	59,62

Аналіз даних, представлених нами у таблиці 2.2, показує:

- вище за решту складових толерантності до невизначеності у досліджуваних вибірці розвинута здатність бути толерантними до складності проблем, які виникають у житті людини, де високих показників найбільше – у 78,84 % вибірки;
- інші показники толерантності до невизначеності: толерантність до нових та нерозв'язних проблем, - розвинуті та представлені у вибірці значно менше, тут перевага за середнім рівнем показників: у 67,32 % та 69,23 % вибірки відповідно;
- загальний показник толерантності до невизначеності у досліджуваних вибірці розвинутий на достатньо високому рівні: у більшій частини вибірки – високий рівень показника – у 59,62 %, у решти досліджуваних – у 40,38 % опитаних – середній рівень показника толерантності до невизначеності;
- наочно ці результати нашого дослідження представлені нами на такій діаграмі:

***Примітка. 1, 2, 3, сума відповідають відповідним показникам методики; н, с, в – показники рівнів прояву даних методики

Рис.2.1. Рівні прояву показників толерантності до невизначеності за методикою С.Баднера

Джерело: складено автором самостійно.

На наступному етапі нашого дослідження використовувалася методика «Опитувальник толерантності до невизначеності» Д.МакЛейна, призначений для діагностики ставлення людини до невизначеної ситуації.

Досліджуваним потрібно було оцінити 22 твердження цієї методики в діапазоні від 1 балу – зовсім не згодний – до 7 балів – цілком згодний.

Згідно ключа до методики, частина тверджень оцінюються в прямому значення, решта – бали інвертуються (тобто 7 балів стають 1 балом, 6 – 2 балами і т. ін.). за цією методикою опитуваний може отримати від 22 до 154 балів.

Результати методики діляться на дві частини: прийняття невизначеності та неприйняття невизначених ситуацій. Кожна зі складових містить когнітивний, поведінковий і афективний компоненти.

Отримані дані за цією методикою представлені нами у наступній таблиці.

Таблиця 2.3.

Результати респондентів за методикою Д.МакЛейна

№	1	2	3	Σ	1	2	3	Σ	№	1	2	3	Σ	1	2	3	Σ
1	7	18	14	39	8	15	10	33	27	25	17	9	51	12	17	16	45
2	14	19	11	44	17	14	17	48	28	20	21	11	52	18	18	22	58
3	13	14	10	37	12	14	13	39	29	21	20	8	49	16	19	18	53
4	28	19	9	56	9	19	17	45	30	22	18	18	58	17	23	17	57
5	19	23	16	58	16	18	19	53	31	16	16	8	40	15	18	23	56
6	25	21	18	64	12	15	14	41	32	14	18	16	48	4	17	16	37
7	15	18	13	46	14	16	17	47	33	23	21	18	62	6	11	13	30
8	15	17	12	44	14	8	16	38	34	16	22	18	56	6	8	12	26
9	14	15	9	38	8	10	12	30	35	17	21	18	56	6	16	13	35
10	14	21	13	48	20	16	17	53	36	17	21	13	51	6	16	13	35
11	15	17	12	44	13	10	11	34	37	21	15	15	51	6	10	11	27
12	16	20	17	53	16	14	9	39	38	16	20	15	51	12	19	17	48
13	25	17	9	51	12	17	16	45	39	11	17	10	38	9	23	11	43
14	17	17	12	46	15	13	10	38	40	18	19	11	48	7	14	20	41
15	11	9	12	32	14	15	9	38	41	18	20	12	50	7	13	17	37
16	10	10	15	35	9	4	7	20	42	24	19	17	60	5	11	10	26
17	19	17	13	49	16	17	13	46	43	16	22	13	51	10	14	16	40
18	20	18	13	51	10	12	10	32	44	20	17	11	48	7	15	14	36
19	21	14	10	45	11	18	12	41	45	19	20	13	52	12	14	13	39
20	15	12	10	37	14	9	13	36	46	19	21	18	58	8	16	10	34
21	15	18	14	47	15	21	17	53	47	16	17	13	46	13	19	20	52
22	21	12	15	48	10	13	15	38	48	18	22	15	55	8	17	15	40
23	26	25	17	68	14	14	22	50	49	18	19	14	51	9	15	14	38
24	20	15	13	48	14	14	17	45	50	16	18	12	46	10	17	16	43
25	14	17	10	41	14	11	13	38	51	13	23	13	49	10	15	19	44
26	23	16	15	54	17	17	26	60	52	27	22	15	64	6	5	11	22

Середні показники	17,9	18,2	13,2	49,3	11,3	14,7	14,8	40,8
--------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------

Аналіз результатів, представлених у цій таблиці, зокрема, середніх показників за цією методикою, свідчить, що серед показників *прийняття* невизначеності як певної соціальної установки особистості, більше за решту у досліджуваній вибірці розвинений показник поведінкової установки, де середня складає 18,2 балів, хоча кількість питань методики за цим показником найменша, отже, це домінуючий компонент прийняття невизначеності; тільки трохи менше у вибірці представлений когнітивний компонент толерантності до невизначеності, середня – 17,9 балів – це проміжний компонент прийняття невизначеності; і найменше у респондентів розвинений такий компонент, як афективний, - середня лише 13,2 балів – менше за попередні показники – це редукований компонент прийняття невизначеності.

Середнє значення загального показника *прийняття* толерантності до невизначеності – 49,3 балів – відповідає значенню низького / нижче середнього показника.

Аналізуючи другий показник, що діагностується цією методикою, *неприйняття* невизначеності, ми виявили:

- найменші значення середньої тут за показником когнітивної складової неприйняття невизначеності, інтолерантності до неї, - 11,3 балів;
- показники поведінкового та афективного компонентів неприйняття невизначеності тут схожі: 14,7 балів і 14,8 балів, що вище від попереднього показника; проте, в усіх трьох випадках показники відповідають середньому рівневі їх прояву;
- загальний середній показник неприйняття респондентами невизначеності складає 40,8 балів, що менше від показника її прийняття та відповідає низькому значенню цього показника.

Для подальшого аналізу результатів, отриманих за методикою Д.Маклейна, ми створили таблицю 2.4., де відзначили випадки різного типу співвідношення першої частини методики (де мова йде про прийняття невизначеності) та другої її частини – показників неприйняття невизначеності, інтолерантності до неї

Таблиця 2.4.

Результати порівняння прийняття та неприйняття опитуваними невизначеності у досліджуваній вибірці

Показники методики Маклейна	Прийняття невизначеності > неприйняття невизначеності	
	к-ть	у %
Когнітивний компонент	45	86,53
Поведінковий компонент	38	73,07
Афективний компонент	16	30,76
сума	40	76,92
Прийняття невизначеності < неприйняття невизначеності		
Когнітивний компонент	4	7,69
Поведінковий компонент	9	17,31
Афективний компонент	29	55,76
сума	12	23,08
Показник прийняття невизначеності = показнику неприйняття невизначеності		
Когнітивний компонент	3	5,76
Поведінковий компонент	5	9,61
Афективний компонент	7	13,46
сума	-	-

Результати аналізу цієї таблиці виявляють:

- майже усі показники, що стосуються прийняття респондентами ситуації невизначеності більші від показників її неприйняття;
- найсильніше при цьому виражений такий показник прийняття досліджуваними невизначеності, як когнітивна складова, він переважає когнітивний показник неприйняття невизначеності: 86,55 % проти 7,69 %;
- другу позицію у цьому контексті займає поведінковий показник прийняття невизначеності (73,07 %), переважаючи аналогічний показник неприйняття невизначеності (17,31 %);
- особливим тут виглядає показник афективного ставлення до проблеми невизначеності: у досліджуваній вибірці переважають саме показники афективного неприйняття невизначеності / інтолерантності до неї, у 55,76 % вибірки, тобто емоційно більшість опитаних все ж не готові бути толерантними до невизначеності, проте у поведінці не схильні це демонструвати, як і показувати це, раціонально оцінюючи ситуацію;
- так само особливим випадком у вибірці є ситуації, де показники ставлення до невизначеності абсолютно рівні за значенням: за когнітивним показником таких – 5,76 % вибірки, за поведінковим – 9,61 %, за афективним – 13,46 % опитаних;
- також дані, представлені у таблиці, дають можливість побачити наочно та зробити відповідний висновок, що, згідно цієї методики, більша частина наших респондентів можуть справитися з невизначеними життєвими ситуаціями, приймаючи їх; тоді як частка тих, хто ставитиметься з упередженням до невизначеності, досить незначна, що може бути зумовлене ситуацією, в якій зараз живе країна;
- наочно результати нашого дослідження за цією методикою представлені на такій діаграмі:

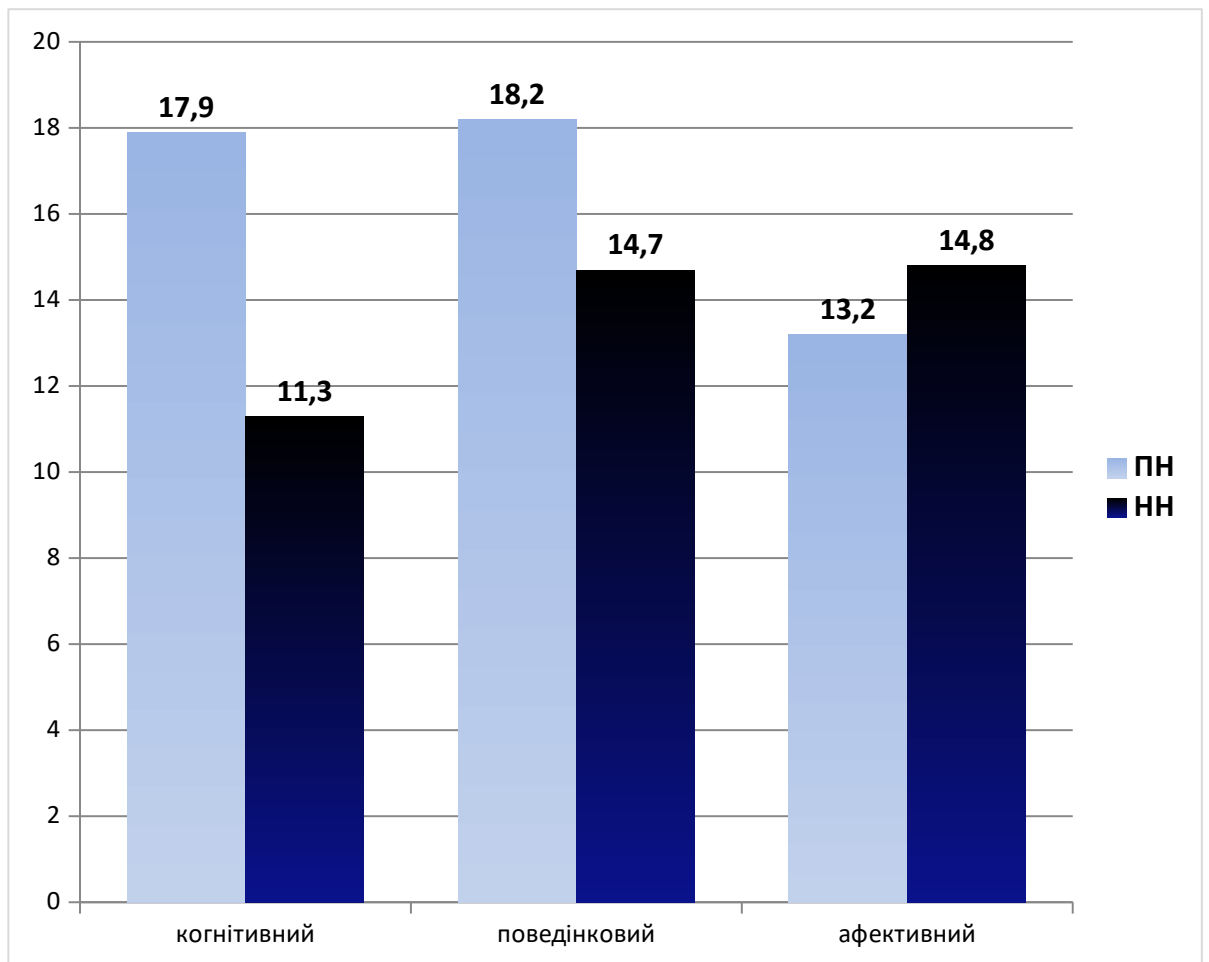

Рис.2.2. Середні значення компонентів ставлення: ПН – прийняття невизначеності, НН – неприйняття невизначеності.

Джерело: складено автором самостійно.

На наступному етапі нашого емпіричного дослідження ми застосували методику Н.В. Паніної «Індекс задоволеності життям (ІЗЖ)» призначена для діагностики загального психологічного стану опитуваного, його задоволеності власним життям, його комфортним для людини ходом, соціальної адаптованості людини в суспільстві.

Методика містить 20 запитань / тверджень, які досліджуваному пропонується оцінити так: «згодний», «не згодний», «не знаю», - залежно від ступеня згоди респондента зі змістом твердження.

Методика Н.В. Паніної діагностує не лише загальний показник задоволеності досліджуваних своїм життям, але й такі його складові:

- інтерес до життя – на противагу відчуттю апатії – це захоплення людини своїм повсякденним життям;
- рішучість, наполегливість і цілеспрямованість особистості, її послідовність при досягненні цілей життя – стійкість респондента у досягненні своїх життєвих цілей – або ж цілковита покірність перед тим, що відбувається;
- наявність узгодженості між тими життєвими цілями, які людина поставила, та тими, яких реально досягла у своєму житті – чи впевнена людина у власній здатності досягти бажаного і важливого для себе;
- позитивна оцінка / самооцінка людиною себе, своїх дій, якостей / властивостей, вчинків і поведінки – це оцінювання людиною своїх зовнішніх і внутрішніх якостей;
- загальний фон настрою опитуваного, який буде позитивним у випадку, коли у власному житті він переживає більше позитивних емоцій, ніж негативних – визначає ступінь задоволення людиною життям, її позитивний емоційний стан.

За опитувальником можна отримати максимум 40 балів. При цьому середній показник за методикою відповідає 25-30 балам, тоді як низький означає, що респондент набрав не більше 25 балів.

Отримані за методикою дані занесені до таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати респондентів за методикою діагностики ступеня задоволеності своїм життям

№	1	2	3	4	5	Σ	№	1	2	3	4	5	Σ
1	3	5	4	1	5	18	27	3	4	2	3	3	15
2	6	6	2	5	5	24	28	2	6	0	2	4	14
3	6	4	3	4	4	21	29	6	6	5	6	8	31
4	2	8	4	0	4	18	30	1	4	4	5	2	16
5	5	8	2	4	4	23	31	5	6	1	5	4	21
6	2	5	4	5	3	19	32	6	8	2	6	6	28

7	4	6	6	6	4	26	33	6	8	7	8	6	35
8	4	4	1	5	6	20	34	6	8	8	8	2	32
9	2	6	1	2	0	11	35	7	6	4	8	8	33
10	4	5	0	5	4	18	36	7	6	4	7	8	32
11	4	6	6	6	6	28	37	4	8	7	6	6	31
12	4	4	4	5	5	22	38	6	4	7	6	2	25
13	3	4	1	6	0	14	39	7	4	1	6	6	24
14	4	7	6	7	6	30	40	5	4	0	3	4	16
15	5	4	3	5	1	18	41	4	4	2	3	2	15
16	5	8	6	5	4	28	42	1	6	2	3	4	16
17	6	8	4	6	8	32	43	3	6	8	6	4	27
18	6	6	8	4	8	32	44	4	6	1	3	4	18
19	6	6	4	8	3	27	45	4	4	8	6	5	27
20	7	4	6	4	6	27	46	4	4	6	4	5	23
21	4	6	3	2	4	19	47	6	4	6	6	5	27
22	2	6	1	4	4	17	48	4	8	5	5	6	28
23	5	6	8	6	6	31	49	7	6	4	6	3	26
24	6	6	4	8	4	28	50	2	4	7	3	5	21
25	3	4	0	3	5	15	51	5	8	8	6	5	32
26	5	6	0	0	2	13	52	3	8	3	4	3	21
Середні показники за методикою								4,44	5,73	3,9	4,808	4,44	23,33

Аналіз показників, представлених у цій таблиці, дозволяє зробити висновок, що, за середніми показниками, найсильніше у досліджуваній вибірці проявляється така складова задоволеності респондентів життям, як їх послідовність у досягненні поставленої ними мети, де середня має найбільше значення – 5,73 балів. Тоді як найменше значення у ступені задоволеності опитаним своїм життям належить показнику існування узгодженості між поставленими та досягнутими цілями, де середня – найменша – 3,9 балів. тобто опитувані не достатньо переконані в тому, що здатні досягнути саме тих цілей, які вони перед собою поставили і вважають їх важливими для себе.

Інші складові задоволеності особистості життям представлені у респондентів досить схоже – середні – більше 4 балів.

Загальна середня за цією методикою у досліджуваній вибірці складає лише 23,33 балів, тобто, знаходиться в межах низького значення цього показника. Отже, представники цієї вибірки в цьому не зовсім задоволені своїм життям.

Для подальшого аналізу результатів, отриманих нами за методикою Н.Паніної, доцільно було створити наступну таблицю, 2.6.

Таблиця 2.6.

Рівні задоволеності респондентів своїм життям

рівні	к-ть	у %
Низький	25	48,08
Середній	17	32,69
Високий	10	19,23

Аналіз даних, представлених у цій таблиці, дозволяє нам дійти таких основних висновків:

- порівняно більша частина опитаних виявилися незадоволеними своїм життям загалом, оскільки їх загальні показники відповідають лише низькому рівню прояву, це 25 осіб, що складає 48,08 % усієї вибірки, тобто, майже половина опитаних;
- середній рівень відчуття задоволеності життям виявлено у 32,69 % усієї вибірки, тобто у її третини; очевидно, ці респонденти можуть не лише ставити цілі, але й досягати їх у житті;
- і лише 19,23 % респондентів виявили високий рівень задоволеності життям, це п'ята частина опитаних; отже, у цих респондентів усі складові задоволеності життям проявляються на достатньому рівні;
- наочно ми вирішили проілюструвати результати цієї методики такою діаграмою:

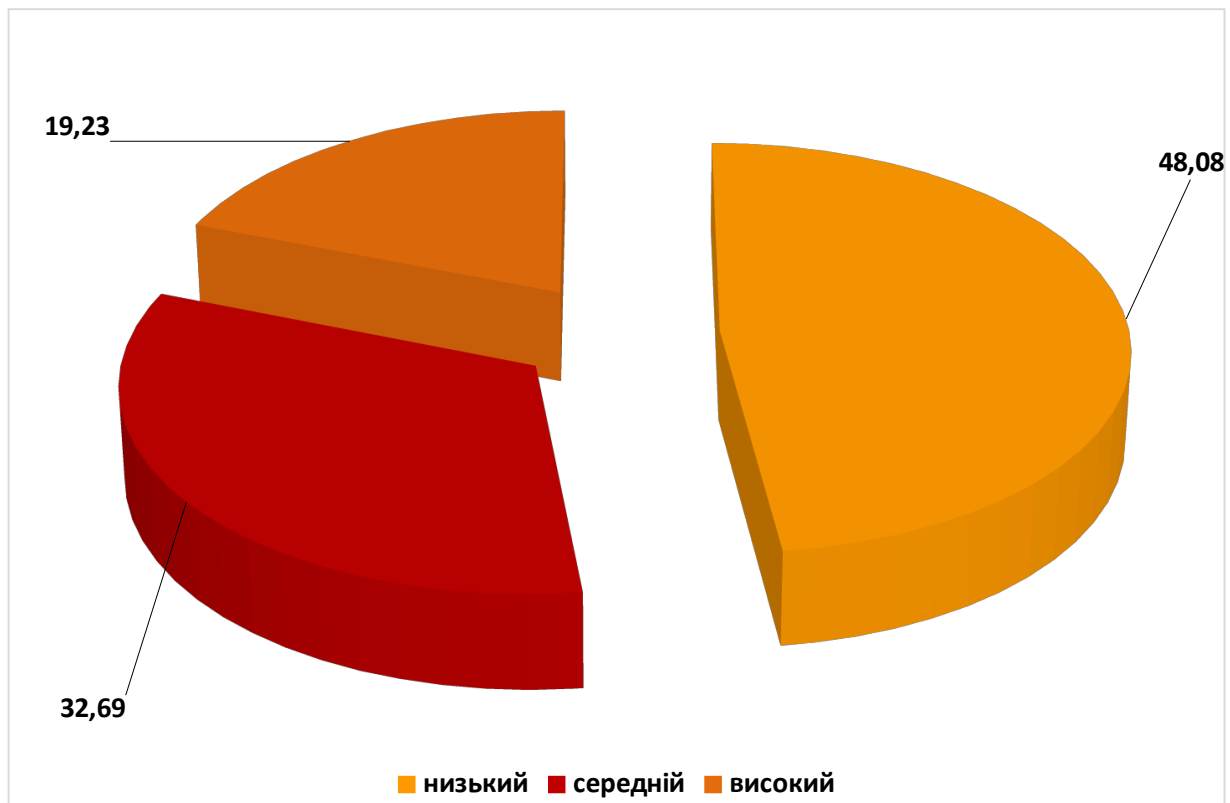

Рис.2.3 Рівні задоволеності респондентів життям (у %).

Джерело: складено автором самостійно.

Наступною у своєму дослідженні ми використали методику С.Грачова. Методика С.Грачова допомагає виявити п'ять попарно протилежних рис характеру особистості. Це такі риси, як:

- замкнутість – комунікабельність; при цьому більша сума за цим показником свідчить про комунікабельність, щирість і відкритість респондента, а сума менше 8 – про його замкнутість, критичність в оцінці інших;
- емоційна стійкість людини – або емоційна нестійкість; тут менше набраних опитуваним балів свідчить про його емоційну нестійкість, схильність до часткої зміни настрою, тоді як менше балів вказують на спокійну, реалістичну людину, схильну стримувати свої емоційні прояви;
- практичність – романтичність; менше балів тут описують практичну людину, яка схильна дотримуватися загальновизнаних правил і норм поведінки, добросовісна у роботі; набір більшої кількості балів за цим

показником визначає людину як таку, в якій багата уява, любов до фантазування, хороший творчий потенціал;

- схильність до розрахунку – прямолінійність; за цим показником менша кількість балів є ознакою схильності людини до розрахунку, вона досить тверезо і прямо оцінює людей і події, більша кількість балів свідчить, що людина поводить себе природно і схильна прямо висловлювати свою думку;

- вміння контролювати себе – відсутність самоконтролю; набір меншої кількості балів тут свідчить про внутрішню конфліктність людини, брак у неї самоконтролю, якщо ж балів більше шести, то людина є досить цілеспрямованою, вміє вдало контролювати себе, свої емоції та поведінку, відповідно до вимог і норм суспільства.

Досліджувані отримували таку інструкцію: «Вам пропонуються 30 тверджень, які стосуються рис вашого характеру. Оцініть, наскільки вони вам підходять, обираючи один з таких варіантів відповідей: а, б та в.

Результати, які ми отримали за методикою С.Грачова, представлені нами у таблиці.

Таблиця 2.7.

**Результати досліджуваних
за методикою діагностики особистісних рис С.Грачова**

№	1	2	3	4	5	№	1	2	3	4	5
1	9	4	4	4	8	27	6	4	7	5	7
2	6	6	11	6	6	28	5	7	7	6	8
3	4	4	10	3	9	29	9	7	9	3	8
4	5	5	9	7	10	30	6	4	7	5	9
5	8	4	7	4	7	31	2	5	8	8	7
6	10	7	9	6	7	32	5	9	6	2	6
7	7	5	7	5	6	33	8	6	11	6	9
8	7	7	4	3	11	34	6	5	9	5	6
9	6	3	9	3	9	35	5	9	9	6	6
10	7	6	7	5	6	36	7	4	8	3	4
11	7	7	5	4	12	37	9	2	7	3	5

12	6	6	11	6	4	38	7	7	6	5	6
13	11	8	7	8	9	39	7	6	8	8	6
14	9	7	6	5	9	40	7	5	10	7	10
15	4	7	10	2	10	41	5	4	7	6	7
16	8	5	9	3	4	42	9	4	5	2	7
17	5	8	8	5	11	43	7	5	6	7	7
18	8	5	9	5	9	44	10	10	7	5	9
19	9	4	3	6	11	45	9	2	10	5	6
20	6	1	9	5	8	46	8	4	9	4	7
21	4	2	8	2	10	47	9	7	5	7	6
22	6	6	6	6	10	48	9	7	7	7	7
23	2	6	11	4	7	49	7	9	8	7	7
24	7	1	8	9	9	50	8	2	6	3	6
25	8	8	8	6	8	51	10	6	8	5	10
26	8	5	9	6	6	52	7	5	6	1	8
Середні показники за методикою С.Грачова							7	5,42	7,69	4,98	7,69

Аналіз результатів за представленою вище таблицею свідчить, що порівняно більше від решти особистісних рис у досліджуваній вибірці проявляються такі риси, як «практицизм – романтизм» та «відсутність самоконтролю, внутрішня конфліктність – самоконтроль», причому середні показники – по 7,69 балів в обох випадках – показують, що у вибірці проявляються саме праві показники особистісних рис: респонденти в основному є схильними до романтизму у сенсі наявності творчого потенціалу людини та до прояву здатності контролювати себе та свої дії і поведінку, стримувати емоції та слідувати до поставленої мети, підкоряючись загальним правилам поведінки.

Дещо менше у досліджуваній вибірці проявляється така особистісна риса, як комунікабельність (середня – 7 балів), проте це означає, що опитувані в своїй поведінці поєднують комунікабельність, відвертість і

щирість у стосунках, доброзичливість у ставленні до інших при відсутності страху критики з їх боку зі сторогою оцінкою інших людей та обмеження кола щирого спілкування психологічно близькими людьми.

Ще менший показник прояву особистісної риси «емоційна нестійкість – емоційна стійкість» (5,42 балів) свідчить, що у досліджуваній вибірці сильніше проявляється ліва сторона риси: опитувані є більше емоційно нестійкими, схильними до частої і швидкої зміни настрою та вияву своїх почуттів.

Нарешті, п'ята особистісна риса, «схильність до розрахунку – прямолінійність» у досліджуваній вибірці, згідно значення середнього показника, набрала найменше балів – 4,98. Це свідчить про те, що вибірка в цілому виявляє схильність проявляти розрахунок, приймаючи рішення, проникливо оцінюючи людей та ситуації, що склалася.

Наочно цей етап нашого дослідження представлено на стрічковій діаграмі:

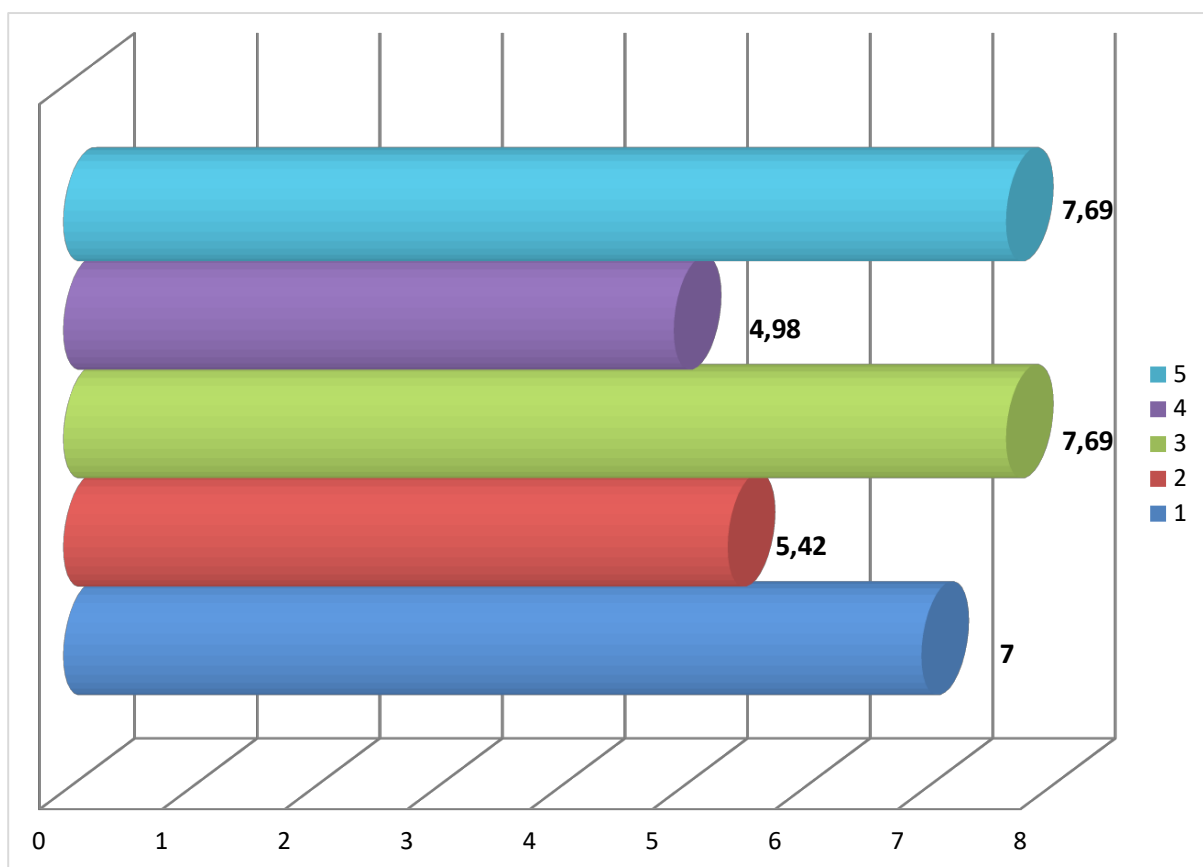

Рис.2.4. Середні показники проявів особистісних рис у вибірці

Джерело: складено автором самостійно.

На наступному етапі свого дослідження ми використали методику Н.М. Пейсахова. Це опитувальник Н.М. Пейсахова «Методика здатності до самоуправління», де самоуправління розуміється автором як цілеспрямована зміна особистості відповідно до поставленої раніше мети, а також здатність людини керувати своїми діями різного розу: спілкуючись, у поведінці, при переживанні емоцій, у різних формах своєї активності та в цілому це здатність особистості керувати собою за різних обставин.

До речі, здатність особистості до самоуправління можна вважати ще однією особистісною характеристикою респондентів.

Методика містить перелік із 48 тверджень, з якими респонденту пропонується висловити свою згоду чи незгоду.

При цьому, на думку автора методики, процес самоуправління містить структурно такі етапи:

- 1) аналіз протиріч – у результат якого в людини з'являється мислена модель ситуації;
- 2) прогнозування – створення людиною прогнозу ймовірного розвитку ситуації в майбутньому з урахуванням минулих подій і ситуацій;
- 3) постановка мети – визначення бажаного результату розвитку ситуації та ймовірних шляхів його коригування, якщо він не відповідатиме бажаному;
- 4) планування – складання плану, послідовне виконання якого здатне привести людину до бажаної мети самоуправління;
- 5) прийняття рішення діяти – перехід від планування до безпосередньої реалізації плану;
- 6) критерії оцінювання – рішення людини про те, якими саме мають бути результати, у якому випадку їх можна буде позитивно оцінити;

7) самоконтроль – в його процесі людина збирає і отримує інформацію про те, як саме відбувається реалізація створеного нею плану, чи все іде вдало;

8) коригування – це зміна дій, поведінки, чи діяльності людини в цілому за необхідності, а також можлива зміна усієї системи та послідовності самоуправління людини.

Отримані за цією методикою результати ми представили у таблиці нижче.

Таблиця 2.8.

Результати досліджуваних за методикою діагностики здатності особистості до самоуправління Н.М. Пейсахова

№	1	2	3	4	5	6	7	8	Σ	№	1	2	3	4	5	6	7	8	Σ
1	3	3	4	2	3	4	2	2	23	27	1	1	3	1	4	3	2	3	18
2	5	3	5	3	3	4	5	3	31	28	4	4	6	3	4	4	2	2	29
3	5	5	4	6	2	3	3	1	29	29	6	5	5	3	3	5	2	3	32
4	2	5	5	2	3	3	3	2	25	30	3	3	2	3	3	1	3	0	18
5	5	6	5	2	2	5	2	3	30	31	0	3	3	2	3	3	2	1	17
6	3	4	5	3	4	2	4	3	28	32	4	3	4	0	3	3	4	3	24
7	2	5	6	5	3	3	2	2	28	33	2	3	3	2	2	4	2	3	21
8	4	6	5	1	2	5	1	6	30	34	1	3	5	3	4	0	4	3	23
9	1	2	1	0	0	2	2	3	11	35	3	3	3	3	2	4	2	2	22
10	5	4	3	1	2	4	1	2	22	36	6	3	4	2	3	4	2	4	28
11	5	4	5	4	4	5	3	3	33	37	2	4	2	4	3	2	3	3	23
12	4	3	5	2	3	3	3	2	25	38	3	3	3	2	2	3	4	2	22
13	3	5	5	4	2	4	3	7	33	39	3	4	2	3	0	2	3	2	19
14	4	4	5	2	3	5	4	3	30	40	3	4	3	3	3	2	4	2	24
15	5	3	3	2	2	3	2	3	23	41	3	3	3	2	2	3	3	2	21
16	2	3	4	1	2	3	2	3	20	42	4	5	3	1	3	3	3	3	25
17	4	4	3	2	2	4	3	3	25	43	3	2	3	3	2	3	1	3	20
18	5	5	5	2	3	3	3	4	30	44	6	6	6	4	4	6	5	3	40
19	4	3	4	3	3	4	2	4	27	45	4	3	3	1	5	5	3	4	28
20	5	4	4	5	4	3	3	1	29	46	2	3	4	0	3	3	3	4	22
21	3	4	3	3	4	3	3	1	24	47	6	4	4	2	5	5	4	1	31

22	5	6	5	3	4	5	2	2	32	48	2	4	6	1	2	1	2	4	22
23	5	6	5	4	4	4	4	3	35	49	5	5	5	2	3	3	4	6	33
24	1	0	2	2	2	2	4	3	16	50	2	6	3	4	3	3	2	2	25
25	4	4	5	3	3	3	2	2	26	51	4	6	6	3	5	5	3	3	35
26	5	5	2	4	1	5	1	4	27	52	1	3	2	2	2	2	3	3	18
Середні показники за методикою Н.М. Пейсахова											4	5	5	4	5	4	5	5	4

Представлені у таблиці дані дають можливість проаналізувати значення середніх показників за цією методикою.

Отже, відповідно до значень середніх показників, загальний показник здатності особистості до самоменеджменту у вибірці – 25,6 балів – відповідає нижче середнього рівню прояву показника. Тобто, досліджувані у цій вибірці мають недостатньо сформовану здатність до самоуправління, тобто нездатні до керування своїми поведінковими проявами та власною активністю і діяльністю, до бажаної зміни себе, власної поведінки та емоційних проявів на шляху до саморозвитку.

При цьому чотири складові здатності до самоуправління розвинуті краще від інших чотирьох: краще розвинутими у вибірці виявляються такі показники здатності до самоуправління, як: «аналіз протиріч» - середня – 3,5 балів, «прогнозування» - середня – 3,88 балів, «ціле покладання (постановка мети)» - 3,92 бали відповідно та «прийняття рішення» - середня – 3,4 балів. ці показники у досліджувані вибірці розвинені на середньому рівні прояву. Дещо менше від цих показників розвинені у вибірці інші складові самоуправління: «планування» - середня – 2,5 балів, «критерії оцінки якості» - 2,8 балів, «самоконтроль» - середня – 2,8 балів та «корекція результатів» - 2,8 балів. Тобто ці складові самоуправління у вибірці розвинені нижче від середнього рівня прояву. Проте, для адекватного прояву здатності особистості до самоменеджменту необхідно, щоб усі складові цього явища були розвинені достатньо, принаймні, на середньому рівні. Тому в цілому здатність опитаних до самоуправління не є достатньою.

Для продовження аналізу результатів, отриманих нами за методикою Н.Пейсахова, ми створили наступну таблицю, 2.9.

Таблиця 2.9.

Рівні прояву показників здатності опитаних до самоорганізації

Показники самоорганізації	низький		нижче середнього		середній	
	к-ть	у %	к-ть	у %	к-ть	у %
<i>Аналіз протиріч</i>	6	11,53	19	36,53	27	51,92
<i>Прогнозування</i>	2	3,84	20	38,46	30	57,69
<i>Постановка мети</i>	1	1,92	21	40,38	30	57,69
<i>Планування</i>	10	19,23	32	61,53	10	19,23
<i>Критерії оцінки</i>	3	5,76	36	69,23	13	25
<i>Прийняття рішення</i>	3	5,76	27	51,92	22	42,31
<i>Самоконтроль</i>	4	7,69	36	69,23	12	23,08
<i>Корекція</i>	6	11,53	36	69,23	10	19,23
<i>Здатність до самоуправління</i>	7	13,46	44	84,61	1	1,92

Аналізуючи дані, представлені у цій таблиці, ми дійшли таких основних висновків:

- у жодного представника досліджуваної вибірки не діагностовано ні високого, ні вище середнього рівнів розвитку здатності до самоуправління;
- найвищий рівень розвитку здатності особистості до самоуправління та його складових, представлений у досліджуваній вибірці, - середній;
- за переважною більшістю складових здатності до самоуправління та загальним його показником домінуючим виявляється нижче середнього рівень прояву;

- це такі показники здатності до самоуправління: планування (нижче середнього рівень цієї якості діагностовано у 61,53 % вибірки), критерії оцінки (69,23 % вибірки), прийняття рішення (51,92 % опитаних), самоконтроль та корекція (по 69,23 % досліджуваних);

- тільки за трьома складовими самоуправління: аналізом протиріч, прогнозуванням та постановкою мети переважаючим є середній рівень прояву показника: це у 51,92 %; у 57,69 % та 57,69 % досліджуваної вибірки;

- у підсумку, загальний показник здатності до саморегуляції у досліджуваній вибірці розвинутий у переважної більшості досліджуваних на нижче від середнього рівні прояву, це у 84,61 % опитаних, ще у 13,46 % респондентів – низький рівень розвитку цього показника; і лише в одного опитаного (1,92) здатність до самоуправління розвинена на середньому рівні;

- наочно ці результати дослідження показані нами на такій діаграмі:

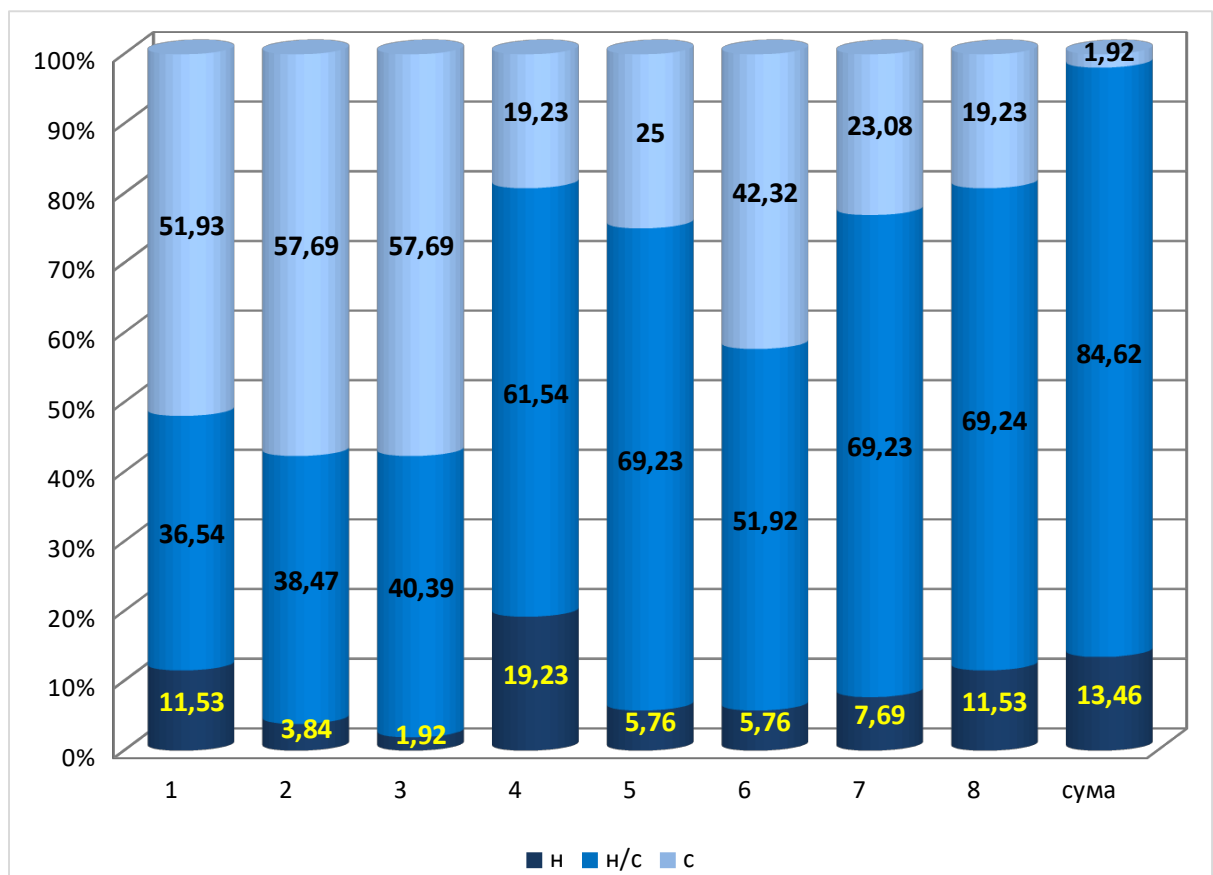

Рис.2.5. Рівні прояву показників здатності опитуваних до
самоуправління

Джерело: складено автором самостійно.

На останньому етапі нашого дослідження для перевірки гіпотези магістерської роботи ми провели комп'ютерний статистичний кореляційний аналіз за Ч. Пірсоном (Pearson r). Рівень достовірності для комп'ютерного дослідження за відповідною програмою статистики становить $p \leq 0,05$. У результаті ми виявили досить значну кількість статистично значимих кореляційних зв'язків, проте, плануємо зосередитися лише на тих зв'язках, що є значимими для нашої роботи.

Отже, зазначимо кореляцію показників методик діагностики толерантності до невизначеності С. Баднера та Д. МакЛейна з показниками інших методик дослідження.

Спочатку звернемося до методики С.Баднера. Отже:

- толерантність до новизни проблеми корелює з емоційною нестійкістю особистості ($r = -0,30$; $p \leq 0,05$) (методика С.Грачова); відсутністю у людини позитивної оцінки себе, своїх дій і вчинків ($r = -0,27$; $p \leq 0,05$) (методика Н. Паніної) та поганою здатністю людини аналізувати протиріччя та суперечності, що містить життєва ситуація ($r = -0,33$; $p \leq 0,05$) (методика Н.М. Пейсахова); отже, емоційно стійка людина, якій властиво досить позитивно оцінювати себе та свої дії та добре аналізувати різні протиріччя, що містить нова життєва ситуація, проявляє толерантність до нової проблеми, що виникла;
- толерантність до складності проблеми пов'язана з поведінковим аспектом прийняття невизначеності ($r = 0,32$; $p \leq 0,05$);
- толерантність до нерозв'язності проблеми – з когнітивним аспектом прийняття невизначеності ($r = 0,39$; $p \leq 0,001$), проблемами людини, з її інтересом до подій повсякденного життя ($r = -0,29$; $p \leq 0,05$) та переважанням негативних аспектів у настрої людини, домінуванням

негативних емоцій, незадоволеності певними аспектами її життя ($r = -0,29$; $p \leq 0,05$); тобто людина незадоволена різними аспектами власного життя не схильна проявляти толерантність до нової проблеми, розв'язання якої досить неоднозначне;

- загальний показник толерантності до невизначеності кореляційним зв'язком пов'язаний з поведінковим аспектом прийняття невизначеності ($r = 0,31$; $p \leq 0,05$), показником емоційної нестійкості ($r = -0,33$; $p \leq 0,05$) та нездатністю до корекції дій чи навіть системи самоуправління особистості, якщо вони виявляються недієвими ($r = -0,28$; $p \leq 0,05$); тобто, проявляючи в поведінці свою толерантність до невизначеності, людина водночас здатна зберігати емоційну стійкість та коригувати свої дії в разі необхідності;

- за методикою Д.МакЛейна виявлені такі статистично значимі кореляційні зв'язки:

- когнітивна складова *прийняття* невизначеності пов'язана з інтересом до життя ($r = -0,30$; $p \leq 0,05$) (точніше, з його відсутністю) (методика Н.Паніної) та корекцією результатів діяльності в разі необхідності ($r = 0,29$; $p \leq 0,05$) (методика Н.М. Пейсахова);

- поведінкова складова *прийняття* невизначеності пов'язана зі здатністю людини узгоджувати поставлені нею цілі та реально досягнуті ($r = 0,27$);

- афективна складова *прийняття* невизначеності пов'язана з послідовністю досягнення мети ($r = 0,27$; $p \leq 0,05$), узгодженістю між поставленими та реалізованими цілями ($r = 0,35$; $p \leq 0,01$), загальним показником задоволеності життям ($r = 0,28$; $p \leq 0,05$) та внутрішньою конфліктністю людини та її слабкою здатністю / нездатністю контролювати прояв своїх емоцій, поведінки та діяльності, підкоряючись загальним правилам ($r = -0,34$; $p \leq 0,05$);

- загальний показник прийняття невизначеності за цією методикою кореляційним зв'язком поєднаний зі здатністю особистості коригувати свої дії чи поведінку в разі потреби ($r = 0,27$; $p \leq 0,05$)

- когнітивна складова *неприйняття* невизначеності корелює зі здатністю аналізувати протиріччя ($r = 0,33$; $p \leq 0,05$) та приймати вчасно рішення діяти ($r = 0,31$; $p \leq 0,05$);

- поведінкова та афективна складові *неприйняття* невизначеності кореляційним зв'язком пов'язані з чесністю, відвертістю, щирістю як рисою особистості ($r = 0,33$; $p \leq 0,05$ та $r = 0,33$; $p \leq 0,05$ відповідно);

- загальний показник неприйняття невизначеності, прояву інтолерантності до неї корелює з прямолінійністю, відвертістю як рисою особистості ($0,35$; $p \leq 0,01$) та нездатністю коригувати свої вчинки, дії чи поведінку у разі зміни обставин її прояву ($r = - 0,27$; $p \leq 0,05$):

- отже, проведений нами кореляційний аналіз результатів дослідження підтверджує гіпотезу нашої роботи про існування зв'язку між рисами особистості, відчуттям нею задоволеності життям та рівнем її толерантності до невизначеності;

- проілюструємо основні кореляційні зв'язки:

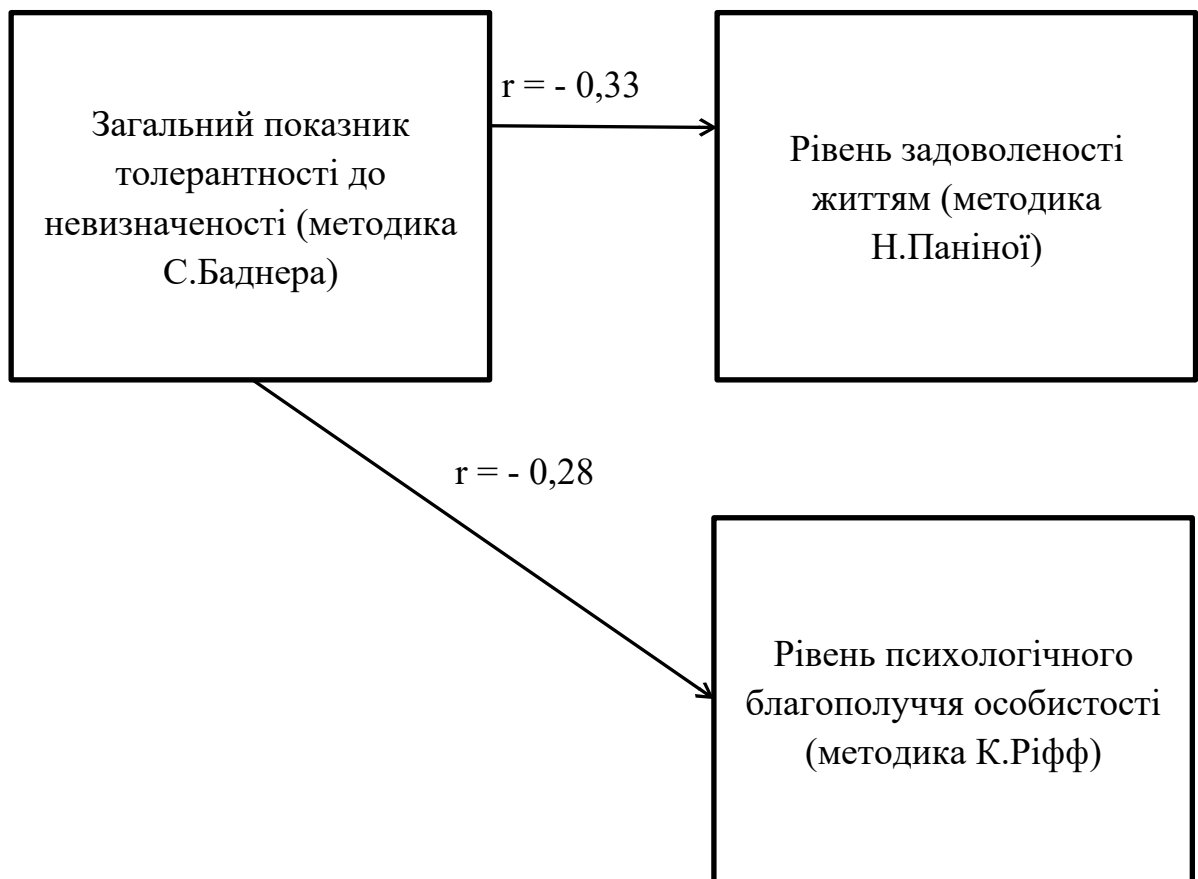

Рис.2.6 Кореляційні зв'язки методики толерантності до невизначеності
з іншими методиками

Джерело: складено автором самостійно.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження зв'язку дало нам змогу дослідити взаємозв'язок особистісних диспозицій та ступеня задоволеності респондентів життям з їх толерантністю / інтолерантністю до невизначеності.

Задля перевірки сформульованої нами гіпотези було сформовано вибірку досліджуваних, яка складалась з працівників організації ФГ господарства «Фруктово – трейд », $n = 52$. Переважну більшість становили жінки, середній вік яких 30,27 років.

Аналізуючи отримані результати ми можемо зробити висновок, що для даної вибірки характерний достатньо високий показник толерантності до невизначеності та розвинута здатність бути толерантними до різного рівня складності проблем, які виникають у житті людини.

На основі статистичного аналізу результатів дослідження можемо зробити висновок, що загальний показник толерантності до невизначеності пов'язаний з поведінковим аспектом прийняття невизначеності, показником емоційної нестійкості та нездатністю до корекції дій чи навіть системи самоуправління особистості, якщо вони виявляються недієвими; тобто, проявляючи в поведінці свою толерантність до невизначеності, людина водночас здатна зберігати емоційну стійкість та коригувати свої дії в разі необхідності.

Загальний показник прийняття невизначеності поєднаний зі здатністю особистості коригувати свої дії чи поведінку в разі потреби.

Загальний показник неприйняття невизначеності, прояву інтолерантності до неї корелює з прямолінійністю, відвертістю як рисою особистості та нездатністю коригувати свої вчинки, дії чи поведінку у разі зміни обставин її прояву.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури з проблеми толерантності особистості до невизначеності та результати проведеного нами емпіричного дослідження дозволяють, узагальнюючи їх, зробити такі основні висновки:

1. На сьогоднішній день у психології існує різноманіття визначень поняття «толерантність до невизначеності», що є свідченням як його складності та комплексності, так і недостатньої дослідженості. До прикладу, С.Банднер визначив три основні типи невизначених ситуації: нові, складні ситуації і такі, що видаються не вирішуваними.

2. Толерантність до невизначеності – це властивість особистості, що полягає у її здатності терпляче і з надією витримувати появу нових проблемних чи кризових обставини життя, які не передбачають чіткої визначеності, як і зрозумілості напрямку їх змін чи можливих наслідків і є перехідними станами в житті людини.

3. Толерантність людини до невизначеності зазвичай проявляється як прийняття нею невизначеної (нової, складної, не вирішуваної одразу) ситуації як цікавої та певною мірою закономірної (оскільки повної однозначності не існує), як стимулу для розвитку та вдосконалення, як здатність роздумувати над її значенням та передбачати можливі наслідки. Тоді як інтолерантність особистості до невизначеності означає сприйняття нею невизначених ситуацій як таких, що несуть загрозу психологічному благополуччю людини, порушуючи звичний плин її життя, схильність до імпульсивних, непродуманих рішень, неможливість роздумувати над ситуацією в категорії ймовірності, погану здатність сприймати суперечливі події та ситуації, неприйняття усього, до чого людина не звикла.

4. Найчастішою причиною невизначеності, до якої людині необхідно проявити толерантність, є брак потрібною для вирішення ситуації інформації, що може створюватися як відсутністю потрібних для розуміння подій

відомостей, так і надмірністю наявної інформації, в якій важко виявити ситуативно потрібну інформацію.

5. Аналіз результатів дослідження показує:

- за методикою С.Баднера, вище за решту складових толерантності до невизначеності у досліджуваний вибірці розвинута здатність бути толерантними до складності проблем, які виникають у житті людини, де високих показників найбільше – у 78,84 % вибірки; інші показники толерантності до невизначеності: толерантність до нових та нерозв'язних проблем, - розвинуті та представлені у вибірці значно менше, тут перевага за середнім рівнем показників: у 67,32 % та 69,23 % вибірки відповідно;

- загальний показник толерантності до невизначеності у досліджуваний вибірці розвинутий на достатньо високому рівні: у більшій частини вибірки – високий рівень показника – у 59,62 %, у решти досліджуваних – у 40,38 % опитаних – середній рівень показника толерантності до невизначеності;

- за методикою Д.Маклейна, майже усі показники, що стосуються прийняття респондентами ситуації невизначеності більші від показників її неприйняття; найсильніше при цьому виражена когнітивна складова прийняття досліджуваними невизначеності, що переважає когнітивний показник неприйняття невизначеності: 86,55 % проти 7,69 %; другу позицію у цьому контексті займає поведінковий показник прийняття невизначеності (73,07 %), переважаючи аналогічний показник неприйняття невизначеності (17,31 %); щодо показника афективного ставлення до проблеми невизначеності: у вибірці переважають саме показники афективного неприйняття невизначеності / інтолерантності до неї, у 55,76 % вибірки, тобто емоційно більшість опитаних все ж не готові бути толерантними до невизначеності, проте у поведінці не схильні це демонструвати, як і показувати це, раціонально оцінюючи ситуацію;

- порівняно більша частина опитаних виявилися незадоволеними своїм життям загалом, оскільки їх загальні показники відповідають лише низькому

рівню прояву, це 48,08 % усієї вибірки, тобто, майже половина опитаних; середній рівень відчуття задоволеності життям виявлено у 32,69 % усієї вибірки, і лише 19,23 % респондентів виявили високий рівень задоволеності життям;

- порівняно більше від решти особистісних рис у досліджуваних вибірці проявляються такі риси, як «практицизм – романтизм» та «відсутність самоконтролю, внутрішня конфліктність – самоконтроль», причому середні показники – по 7,69 балів в обох випадках – показують, що у вибірці проявляються саме праві показники особистісних рис; дещо менше у вибірці проявляється така особистісна риса, як комунікабельність (середня – 7 балів), ще меншим є показник «емоційної стійкості» (5,42 балів), п'ята особистісна риса - «схильність до розрахунку – прямолінійність» - набрала найменше балів – 4,98;

- загальний показник здатності особистості до самоменеджменту у вибірці – 25,6 балів – відповідає нижче середнього рівню прояву показника; чотири складові здатності до самоуправління розвинуті краще від інших чотирьох: це такі показники здатності до самоуправління, як: «аналіз протиріч» - середня – 3,5 балів, «прогнозування» - середня – 3,88 балів, «цілепокладання (постановка мети)» - 3,92 бали відповідно та «прийняття рішення» - середня – 3,4 балів; ці показники у досліджуваній вибірці розвинені на середньому рівні прояву;

- проведений нами кореляційний аналіз результатів дослідження підтверджує гіпотезу нашої роботи про існування статистично значимого кореляційного зв'язку між рисами особистості, відчуттям нею задоволеності життям і рівнем її толерантності до невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєнко Н.В. *Толерантність до невизначеності як специфічна умова інноваційної діяльності*. Міжнародна науково-практична конференція «Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи розв'язання». Харків, 2017. 240 с.
2. Антонова О.Є. Сутність поняття креативність: проблеми та пошуки. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир, 2012. С.14-41.
3. Афанасьєва Л. Толерантність як соціальний маркер повсякденного буття людини / Л. Афанасьєва, М. Семікін // *Соціологічні студії*. № 2. 2019. С.35-41.
4. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності: автореф. дис. ... у внд. Псих.наук : 19.00.01. Одеса, 2012. 21 с.
5. Бідонько І.В. Зміст і складові толерантності особистості. К. 2011. С.189-194.
6. Бідонько І. В. Толерантність та інтолерантність як особистісна характеристика старшокласників. Київ. 2011. С. 184-192.
7. Білевич Н.О. Роль психологічної готовності до ризику в професійній діяльності жінок-поліцейських. *Юридична психологія*. № 2 (23). 2018. С. 156-170.
8. Бондарчук О. І., Соломіна Г. В. Толерантність до невизначеності як показник когнітивного стилю керівників загальноосвітнього навчального закладу. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 2011. Т. 1. Вип. 84. С. 47–51
9. Брюховецька О.В. Психологічні особливості толерантності до невизначеності в управлінській діяльності як однієї зі складових професійної толерантності керівників загальноосвітніх закладів. *Проблеми сучасної психології*. № 27. 2015. С. 70-81.

10. Волошина О.В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі: дис. канд. пед. наук. 13.00.07. Херсон, 2007. 181 с.
11. Гладких Ж.Г. *Толерантність як запорука комунікативної компетентності у педагогічній діяльності*. Міжнародна науково-практична конференція «соціально-психологічні технології розвитку особистості». Херсон, 2020. С. 80-83.
12. Горянська А.М. Психологічні особливості розвитку суб'єктних характеристик толерантності майбутніх вчителів. *Вісник харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2015. С.11-16.
13. Громова Г.М. Деякі аспекти дослідження толерантності особистості до невизначеності. *«Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи»*. Матеріали Всеукраїнського конгресу із соціальної психології. (7-8 листопада 2019, м. Київ), 2019. С. 28-36.
14. Громова Г.М. *Актуальність психологічного дослідження інтолерантності особистості до невизначеності*. Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали наук.-практ. конф. (29 листопада 2019), 2019. С. 72-76.
15. Губа Н. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності / Губа Н., Гладких Ж// *Психологічні перспективи*. Вип. 32. 2018. С. 97-108.
16. Гусев А.І. До проблеми формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер.12, Психологічні науки*. № 17 (41). Ч.1. Київ, 2007. С.165-170.
17. Гусев А. І. Практичні аспекти формування та розвитку толерантності до невизначеності. *Психологічні перспективи*. 2008. Вип. 11. С. 58 – 70.
18. Гусев А.І. Проблематика толерантності до невизначеності в аспекті розвитку ідентичності особистості. *Збірник наукових праць*

Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С.Д. Максименка. Київ, Т.9. Ч.2. 2007. С. 93-99.

19. Гусев А.І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості: дис....канд. псих. наук: 19.00.01. К., 2009. 233 с.

20. Дуднік О. А. До проблеми толерантності до невизначеності. *Наука і освіта*. №5-6. 2005. С. 54–58.

21. Зварич І.М., Чуйко Г.В., Чаплак Я.В. Толерантність як прояв байдужості. *Психологічний часопис*. Т.7. № 6. 2021. С.57-73. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1258/779>; DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.6.6>.

22. Кириченко В.В. Психологічний аналіз толерантності особистості до невизначеності в сучасному інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип.1. 2002. С.133-138.

23. Кравченко І.А. Значення толерантності в особистісно-професійному розвитку майбутнього психолога. *Вісник післядипломної освіти*. Вип. 3. 2011. С. 324-331.

24. Кузікова С.Б. Толерантність до невизначеності: теоретико-емпіричні розвідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 1(3), 2018. С.67-72.

25. Литвин С.В. Толерантність до невизначеності як психологічний конструкт. *Психологічний журнал*. № 1 (21). 2019. С. 90-107.

26. Ляпунова В.А. Функції толерантності як соціально значущої цінності. *Збірник наукових праць: педагогічні науки*. 2016. Т.3. С.119-122.

27. Маслюк А.Ю. Толерантність до невизначеності та особливості особистості як чинники читацьких уподобань молоді. /А.Я. Маслюк, К.Л. Мілютіна. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, серія «Психологія»*, том 32(71), вип.3., 2021. С.38-43

28. Мельник Ю.В. Психологічні стратегії життєдіяльності в умовах ситуаційної невизначеності дис....канд. псих. наук: 19.00.01. К., 2020. 198с.

29. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога. Посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 2013. 188 с.

30. Моргун В.Ф. Психологія багатовимірної толерантності особистості та її межі. *Психологія та особистість*. №1, 2015. С.143-161.

31. Никоненко Л.В. Психологічний аналіз проявів політико-правової соціалізації сучасного українського студентства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць*. №1, К., 2015. С.293-301.

32. Омельченко Л.М. Вплив ситуації невизначеності на процес соціалізації сучасної української молоді. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Вип. 230. 2015. С.282-288.

33. Павленко Г.В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*, 7(47), 2019. С.208-219.

34. Павленко Г.В. Особливості диспозиції як чинник психологічного благополуччя особистості в контексті невизначеності. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т.УІІ : Екологічна психологія*. Вип. 45. 2018. С.230-239.

35. Пічурін В.В. Толерантність до невизначеності як складова психологічної готовності студентів до професійної діяльності і її формування в процесі фізичного виховання. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. №3(2), 2015 С.260-264.

36. Перегончук Н.В. Ситуація невизначеності перехідного періоду розвитку суспільства як психологічна умова формування професійної компетентності майбутнього психолога. № 3/1(20). 2016. С.41-45.

37. Саннікова О.П. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішення особистістю. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. №41. 2020. С.98-123.

38. Санніков О.І., Валентюк Н.О. Роль і функції спрямованості у системі прийняття рішення особистістю. *Проблеми сучасної психології особистості*: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. Одеса, 2017. С.156-163.

39. Санніков О.І., Візняк К.В. Толерантність як ресурс прийняття рішень особистістю. *Проблеми сучасної психології особистості*: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. Одеса, 2017. С.149-155.

40. Санніков О.І. Роль і функція спрямованості у системі прийняття рішення особистістю / Санніков О.І., Валентюк Н.О./ *Проблеми сучасної психології особистості*. Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (м. Одеса, 25-26 травня 2017 р.) Одеса, 2017. С. 156-163.

41. Саннікова О.П., Санніков О.І. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішення особистістю. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. №12(41). 2020. С.98-123

42. Семиченко В., Артющина К. Проблема невизначеності у теорії та практиці вищої школи. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія. 2019. Вип. 2(15). С. 141–152. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/41847>

43. Скрипченко О. Толерантність як морально-психологічне явище. Молодь, освіта, культура і національна свідомість: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т.2. Київ. 2023. С.287-290.

44. Степура Є.В. Ціннісно-сміслові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначеності: дис. канд. психол. наук: 19.00.01. К. 2016. 196 с.

45. Трасюк Л.С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманістичний часопис*. №1. 2013.. 42 с.

46. Терещенко К.В. Толерантність особистості: міждисциплінарний підхід. *Актуальні проблеми психології*. Т. 1, вип.52. 2019. С.123-127.

47. Томаржевська І.В. Феномен «толерантності до невизначеності» і його психологічний аналіз. *Психологічний журнал*. Вип.1. 2018. 78 с.
48. Федоришин Г. Толернатність до невизначеності як професійна компетентність психолога. *Психологія особистості. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника*. Т. 12. № 1. 2022. С. 73-79.
49. Федосєєва І.В. Формування толерантності як профілактика екстремізму та ксенофобії у студентському середовищі. *Психологічні перспективи*. 2012. Вип.20. С.260-270.
50. Хілько С.О. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів: дис. ... канд. псих. наук. 19.00.07. К., 2018. 279 с.
51. Хілько С.О. Психологічні кореляти формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. *Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. № 38. 2017. С. 421-437.
52. Чаплак Я.В., Чуйко Г.В., Проскурняк О.П. Комунікативна толерантність як психологічна проблема. *Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка*. 2020. Т.6. Вип. 3. К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. С.33-44. URL: DOI: 10.31108/1.2020.6.3.3.; URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/891/529>
53. Чуйко Г.В., Чаплак Я.В., Колтунович Т.А. Толерантність до невизначеності у ситуації війни. *Психологічний часопис*. 2024. Vol. 10, № 1(81). С.18-30. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.1.2;> [https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1593/915;](https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1593/915) <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9913>
54. 48. Чуйко Г.В., Чаплак Я.В. Толерантність у житті людини і суспільства. *Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка*. 2020. Т.6. Вип. 2. К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка

НАПН України. С.29-42. URL: DOI: 10.31108/1.2020.6.2.3.

55. <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/845/511>

56. Чуйко Г.В., Чапак Я.В. Розуміння поняття толерантності в психології. Актуальні наукові дослідження в сучасному світі. 2019. Вип. 12(56). Ч. 7. С. 78-83. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42632855>
https://drive.google.com/file/d/1Y_A2EgKryiRSPCUy_FU6suijS4F1Yd05/view

57. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

58. Шапошник Д.О. Психологічні детермінанти самоєфективності особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. № 48. 2011. С.37-40.

59. Шаюк О.Я. Конативний компонент толерантності. *Вісник Національного університету оборони України*. №6 (25). 2011. С.258-263.

60. Ющенко І.М. Толерантність до невизначеності як чинник психологічного благополуччя студентів-випускників вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. №4 (1). 2017. С.123-128.

61. Bayer S., Lev-Wiesel R., Amir M. The Relationship between Basic Assumptions, Posttraumatic Growth, and Ambiguity Tolerance in an Israeli Sample of Young Adults: A Mediation-Moderation Model. *Traumatology*. 2007. Vol. 13. P. 4-15.

62. Bokuniewicz, S. Tolerance of uncertainty and ambiguity of the situation and anxiety as a state and as a feature. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. № 11(2). С. 224–236. <https://doi.org/10.15503/jecs2020.2.224.236>.

63. Carleton, R. N. (2016). Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty. *Journal of Anxiety Disorders*, 39, 30–43. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.02.007>.

64. Carleton, R. N., Norton, M. A., & Asmundson, G. J. (2007). Fearing the unknown: a short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105–117. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.03.014>.

65. Craik R. L. A tolerance for ambiguity. *Physical Therapy*. 2001. Vol. 81. P. 1292.
66. Furnham A., Marks J. Tolerance of Ambiguity: A Review of the Recent Literature. *Psychology*. 2013. Vol. 4, N 9. P. 717–728.
67. Frenkel-Brunswik E. Tolerance of Ambiguity as a Personality Variable. *American Psychologist*. 1948. Vol. 3. P. 268.
68. Khilko S. Study of future psychologists' tolerance to uncertainty maturity. *Science and Education*, 2017. Iss. 9. P. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-9-10>.
69. Norton R.W. Measure of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment*, 1975. Vol. 39 (6). P. 607–619.
70. Perna L. W. Conclusions and recommendation for policy, practice? And future research. *Understanding the working college student: new research and its implications for policy and practice* / Ed. L. W.Perna. Stylus Publishing, LLC, 2012. 283-305.